

Τὰ δερμικά καὶ κινητικά καθίστουσιν γνωστικὴν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἡμετέρου καὶ ξένου σώματος καὶ δίδουσι μετὰ τῶν ὀπτικῶν τὴν ἀντίληψιν τοῦ χώρου· δι' αὐτῶν γίνονται ἀντιληπταὶ πολλαὶ ἰδιότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Διὰ τῶν κινητικῶν αἰσθημάτων καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐκτέλεσις διαφόρων κινήσεων. Τὰ ἀκουστικά καὶ ὀπτικά αἰσθήματα συντελοῦν εἰς τὴν περαιτέρω γνῶσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ πνεύματος, διότι δι' αὐτῶν μαθηθάνομεν τὴν γλῶσσαν, εἰς ἣν εἶναι θησαυρισμένοι ὅλαι αἱ γνώσεις. Τὰ αἰσθήματα λοιπὸν εἶναι τὸ θεμέλιον πάσης γνώσεως καὶ διὰ τοῦτο αἱ πρῶται ἀναπτυσσόμεναι πνευματικαὶ δυνάμεις εἶναι αἱ αἰσθήσεις.

25. Ἀντίληψις.

Πείραμα 1. Ἐὰν κρούσωμεν κώδωνα πλησίον παιδίου ἡλικίας τριῶν μηνῶν θὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ παιδίον ἐκφράζει μὲν διὰ κινήσεως φόβον τινά, ἀλλὰ δὲν στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν θόρυβον, οὔτε ἐκτείνει τὴν χεῖρα πρὸς τὸν κώδωνα.

Πείραμα 2. Ἐὰν τὸ αὐτὸ πράξωμεν εἰς παιδίον ἡλικίας πέντε μηνῶν θὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τοῦτο στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν θόρυβον καὶ ἐκτείνει τὴν χεῖρα κατὰ τὴν ὀρθὴν διεύθυνσιν πρὸς σύλληψιν τοῦ ἀντικειμένου.

Πείραμα 3. Ἐὰν κεντήσωμεν μὲ βελόνην τὴν χεῖρα τοῦ πρώτου παιδίου, παρατηροῦμεν ὅτι τοῦτο κλαίει μὲν, δὲν ἀποσύρει ὅμως αὐτήν. Ἐὰν πράξωμεν τὸ αὐτὸ εἰς ἐξαστὲς παιδίον, θὰ ἀποσύρῃ τοῦτο τὴν χεῖρα.

Τὸ πρῶτον παιδίον ἠσθάνετο ἀναμφιβόλως τοὺς ἐρεθισμούς, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ τοποθετήσῃ τὸ αἰσθημα ἐπὶ τοῦ παράγοντος αὐτοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ, δὲν εἶχε δηλαδή συνείδησιν ὅτι τὸ αἰσθημα τοῦτο προεκαλεῖτο ἀπὸ ὀρισμένου ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ ἢ ἄλλως δὲν ἠδύνατο νὰ προβάλῃ πρὸς τὰ ἐκτός τὸ αἰσθημα.

Τὰ ἄλλα παιδιά μετὰ τοῦ αἰσθήματος εἶχον καὶ συνείδη-
σιν ὅτι τοῦτο προέρχεται ἀπὸ ὄρισμένον ἐξωτερικὸν ἀντικείμε-
νον. Δι' αὐτὰ λέγομεν ὅτι εἶχον ἀντίληψιν ἀντικειμένου.

Ἐπιπέδῳ ἀντικειμένου εἶναι αἰσθημα τὸ ὁποῖον ἀναφέρομεν εἰς ἐξωτερικὸν ἀντικείμενον, ἢ αἰσθημα εἰς τὸ ὁποῖον προστίθεται ἡ γνῶσις, ὅτι προέρχεται ἀπὸ ὄρισμέ-
νον ἐξωτερικὸν ἀντικείμενον. Οὕτω ἔχομεν ἀντίληψιν τῆς
τραπέζης, τοῦ πίνακος, τοῦ σχολείου κ.λ.π.

Εἰς ἐπόμενον κεφάλαιον θὰ ἐξετάσωμεν λεπτομερέστερον
περὶ τῆς λειτουργίας τῆς ἀντιλήψεως.

6. Ἡ παράστασις.

1. Τί εἶναι παράστασις καὶ εἶδη αὐτῆς.

Πείραμα 1. Παρατηροῦμεν ἀνθοδοχεῖον π. Κατόπιν με-
κλειστοὺς ὀφθαλμοὺς προσπαθοῦμεν νὰ συνεχίσωμεν τὴν παρα-
τήρησιν. Δὲν βλέπομεν βεβαίως αὐτό, ὅπως πρότερον, ἐν τού-
τοις δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν πολλὰ γνωρίσματα αὐτοῦ. Π. χ.
νὰ εἰπώμεν διὰ τὸ σχῆμα, τὸ χρῶμα κ.λ.π. Ὅμοιον συμβαίνει
διὰ πᾶν ὄρατὸν ἀντικείμενον.

Πείραμα 2. Ἀκούομεν λόγους τινὰς καὶ ἅμα παύσομεν νὰ
ἀκούωμεν δυνάμεθα ἀμέσως νὰ εἰπώμεν τί ἤκούσαμεν, ἢ μετὰ
τὴν ἀκρόασιν μουσικῆς δυνάμεθα ἐν μέρει νὰ ἐπαναλάβωμεν
τὴν μελωδίαν. Ὅμοιον συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἄλλα αἰσθήματα.

Τὰ πειράματα αὐτὰ ἀποδεικνύουν ὅτι, μετὰ τὴν παῦσιν
τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ, παύει μὲν τὸ αἰσθημα α, διατηρεῖται
ὅμως ἐν τῇ συνειδήσει ἄλλο γεγονός α' τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὅτι
παρήχθη ἀπὸ τὸ προηγούμενον αἰσθημα, δηλαδὴ εἶναι παράγω-
γον ψυχικὸν γεγονός. Τὸ γεγονός α' εἶναι ἡ ἀπεικόνισις τοῦ
ἐφαφανισθέντος αἰσθήματος α, διότι καταλαμβάνει τὴν θέσιν
τοῦ παύσαντος αἰσθήματος καὶ ὀνομάζεται παράστασις τοῦ αἰ-
σθήματος α.

Ὁρισμός. Ἡ παράστασις εἶναι ψυχικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὡς ἀπεικόνισις προηγουμένου αἰσθήματος παύσαντος ἤδη.

Τὴν ὑπαρξιν παραστάσεων ἐξηγοῦμεν φυσιολογικῶς ὡς ἑξῆς. Εἰς τὸ περὶ αἰσθημάτων εἶπομεν ὅτι κατὰ τὴν παραγωγήν τοῦ αἰσθήματος πρέπει ἐξωτερικὸς τις ἐρεθισμὸς νὰ προκαλέσῃ μεταβολὴν τινὰ εἰς ὄρισμένον μέρος τοῦ φλοιοῦ τοῦ ἑγκεφάλου. Ἀφοῦ τώρα ἔχομεν παραστάσεις, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν ἐξαφανίζεται ἐντελῶς, ἀλλ' ἀφίνει ἴχνη τινὰ ἐπὶ τῶν κυττάρων. Τὰ ἴχνη ταῦτα θὰ ὀνομάσωμεν *προδιαθέσεις* πρὸς παράστασιν. Αἱ προδιαθέσεις αὗται καθιστῶσι δυνατὴν τὴν ὑπαρξιν τῶν παραστάσεων, διότι ὑπὸ ὀρισμένους ὄρους ἐπαναφέρουν εἰς τὴν συνείδησιν τὸ ἐξαφανισθὲν αἶσθημα.

Δεύτερον διακρίνομεν παραστάσεις *ἀπλᾶς* καὶ *συνθέτους*. Ἀπλᾶ λέγονται ὅσαι παράγονται ἀπὸ μίαν ποιότητα αἰσθημάτων, π. χ. ἡ παράστασις ἐνὸς χρώματος εἶναι ἀπλῆ, ἐπίσης ἡ παράστασις ψύχους, πόνου κ.λ.κ., σύνθετοι δὲ ὅσαι παράγονται ἀπὸ πολλὰς ποιότητας αἰσθημάτων, π. χ. ἡ παράστασις τοῦ μήλου περιλαμβάνει τὰς παραστάσεις τοῦ σχήματος, τοῦ χρώματος, τῆς γεύσεως, τῆς ὀσφρήσεως κ.λ.κ.

Τρίτον διακρίνομεν παραστάσεις ὁμοειδεῖς ἢ ὁμοίας καὶ παραστάσεις ἑτεροειδεῖς. Π. χ. ἡ παράστασις τοῦ κήπου μου καὶ ἡ τοῦ κήπου τοῦ γείτονος εἶναι ὁμοειδεῖς, διότι περιλαμβάνουν πολλὰ γνωρίσματα τὰ αὐτά, ἐπίσης ἡ παράστασις τῆς οἰκίας μου καὶ ἡ παράστασις ἄλλης οἰκίας.

Ἐτεροειδεῖς λέγονται αἱ παραστάσεις, τῶν ὁποίων τὰ μὴ κοινὰ γνωρίσματα ὑπερισχύουν τῶν κοινῶν, π. χ. ἡ παράστασις τοῦ λύκου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ παράστασις τῆς τραπέζης καὶ τοῦ πύλου.

Τέταρτον ἔχομεν παραστάσεις πραγμάτων καὶ παραστάσεις λέξεων. Αἱ παραστάσεις τῶν πραγμάτων εἶναι ἀπεικονίσεις αἰ-

σθημάτων προερχομένων ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς τῶν πραγμάτων, αἱ δὲ τῶν λέξεων προέρχονται ἀπὸ αἰσθήματα ἐκ τῶν λέξεων. Π. χ. εἰάν παρατηρήσωμεν τὰ ἐξῆς +, σταυρός, ἀπὸ μὲν τὸ πρῶτον θὰ ἀποκτήσωμεν παράστασιν τοῦ πράγματος «σταυρός», ἀπὸ δὲ τὸ δεύτερον παράστασιν τῆς λέξεως «σταυρός».

Αἱ παραστάσεις τῶν λέξεων εἶναι ὀπτικάι, εἰάν ἀπεκτίσωμεν αὐτὰς διὰ τῆς ὄρασεως, ἀκουστικάι, εἰάν διὰ τῆς ἀκοῆς καὶ κινητικάι, εἰάν ἀπεκτίσωμεν αὐτὰς διὰ τῆς προφορᾶς ἢ διὰ τῆς γραφῆς.

2. Νόμοι τῆς ἀναπλάσεως ἢ τοῦ συνειρμοῦ.

***Ἡ ἀνάπλασις τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἀκολουθεῖ τοὺς ἐξῆς νόμους.**

Πρῶτος νόμος. Ὅταν ἴδω τὴν φωτογραφίαν τοῦ φίλου μου, ἐνθυμοῦμαι αὐτὸν τὸν ἴδιον, δηλαδὴ ἀναγνωρίζω αὐτόν. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ἡ φωτογραφία τοῦ φίλου μου ἔχει ὁμοιότητα πρὸς αὐτόν. Ἐπίσης, ὅταν αἰσθάνωμαι ὁσμὴν τινα, λέγω ὅτι αὕτη εἶναι ὁσμὴ ρόδου, διότι τὸ νέον αἶσθημα ἀνέπλασε τὸ ὁμοιον πρὸς αὐτὸ παλαιόν, ἢ ἐκδρομὴ ἢ σημερινὴ τὴν περυσινὴν κ.λ.π. Αἱ ἀναπλάσεις αὗται λέγονται, ὅτι γίνονται κατὰ τὸν νόμον τῆς **ὁμοιότητος**, κατὰ τὸν ὁποῖον δύο ὅμοια ψυχικὰ γεγονότα ἔχουν τὴν ἰδιότητα τὸ ἐν νὰ ἀναπλάττῃ τὸ ἕτερον.

Δεύτερος νόμος. Ἡ παράστασις τοῦ προσώπου τοῦ φίλου μου, τὴν ὁποίαν μοῦ ἀνέπλασε ἡ φωτογραφία του, ἀναπλάττει ἐπίσης τὸ ὄνομά του, τὴν οἰκογένειάν του, ἐπεισόδιά τινα τῆς ζωῆς του γνωστὰ εἰς ἐμὲ κ.λ.π. Ἡ παράστασις τῆς ὁσμῆς τοῦ ρόδου, τὴν ὁποίαν μοῦ ἀνέπλασε τὸ νέον αἶσθημα, ἀναπλάττει τὸ σχῆμα τοῦ ρόδου, τὴν παράστασιν τοῦ χρώματος, τῶν φύλλων, τῶν ἀκανθῶν κ.λ.π. Αἱ ἀναπλάσεις αὗται λέγονται, ὅτι τελοῦνται κατὰ τὸν **νόμον τοῦ συγχρονισμοῦ**, κατὰ τὸν ὁποῖον δύο γεγονότα, τὰ ὁποῖα παρουσιάσθησαν εἰς τὴν συνείδησιν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἢ διαδοχικῶς, ἔχουν τὴν ἰδιότητα νὰ

αναπλάττουν ἄλληλα. Τῷ ὄντι ἡ παράστασις τοῦ τεσσάρου τοῦ φίλου μου καὶ ἡ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ συννητήρουν ποιεῖ ἐν τῇ συνειδήσει. Ὅμοίως συννητήρουν ἡ παράστασις τοῦ φίλου μου καὶ ἡ τῆς οἰκογενείας του ἢ τῶν ἐπαισοδίων τῆ ζωῆς του. Ἐπίσης ἡ παράστασις τῆς ὁσμῆς τοῦ ῥόδου συνέζησε μὲ τὴν παράστασιν τοῦ χρώματος, τοῦ σχήματος, τῶν φύλλων καὶ ἀκανθῶν. Ἐπίσης ἡ παράστασις τοῦ γράμματος α ἀναπλάττει τὴν τοῦ β, καὶ ἡ τοῦ β τὴν τοῦ γ, κ.ο.κ., διότι ἄλλοτε κατὰ τὴν σειρὰν αὐτὴν ἐνεφανίσθησαν ἐν τῇ συνειδήσει μου.

Κατὰ τὸν νόμον τοῦ συγχρονισμοῦ γίνονται καὶ αἱ ἐξῆς ἀναπλάσεις : δένδρον-καρπός, πρᾶγμα-ὄνομα, ὅλον-μέρος, ἥλιος-θερμότης, $5 \times 5 = 25$, ἡ σειρὰ τῶν ἀριθμῶν 19, 20, 21, 22, 23 κ.λ.π. ἀστραπὴ-βροντὴ.

Οἱ δύο νόμοι εἶναι οὐσιωδῶς διάφοροι. Κατὰ τὸν νόμον τοῦ συγχρονισμοῦ τὰ ἀναπλαττόμενα ψυχικὰ γεγονότα ἔχουν χρονικὴν μόνον ἐπαφήν, εἰς αὐτὴν δὲ ὀφείλεται ἡ ἀνάπλασις. Κατὰ τὸν νόμον ὁμως τῆς ὁμοιότητος τὰ ἀναπλαττόμενα ἔχουν γνωρίσματά τινα τὰ αὐτὰ καὶ δι' αὐτῶν τελεῖται ἡ ἀνάπλασις· ὀφείλεται ἄρα αὕτη εἰς ἐσωτερικὴν σχέσιν καὶ οὐχὶ εἰς ἐξωτερικὴν χρονικὴν ἐπαφήν. Ὁ μὲν νόμος τοῦ συγχρονισμοῦ ἔχει μεγαλύτεραν περιοχὴν ἐφαρμογῆς, διότι οἰαδήποτε ψυχικὰ γεγονότα δύνανται νὰ συνδεθοῦν δι' ἀναπλαστικῆς σχέσεως, ἂν ἀπλῶς συνυπάρξουν ἐν τῇ συνειδήσει, ὁ δὲ τῆς ὁμοιότητος μικροτέρα, διότι μόνον τὰ ψυχικὰ γεγονότα τὰ ἔχοντα γνωρίσματά τινα τὰ αὐτὰ δύνανται νὰ συνδεθῶσι δι' ἀναπλαστικῆς σχέσεως. Ἡ ἔναρξις τῆς ἀναπλάσεως καθ' ἑκάστην ἡμέραν γίνεται πρῶτον κατὰ τὸν νόμον τῆς ὁμοιότητος. Οὕτω π. χ. κατὰ τὴν ἀφύπνισιν τὰ ἐκ τοῦ δωματίου μου προερχόμενα αἰσθήματα ἀναπλάττουν τὰς ὁμοίας χθεσινὰς παραστάσεις. Οὕτως ἀναγνωρίζω τὸ δωμάτιόν μου καὶ ἑμαυτόν.

Ἐξήγησις τοῦ νόμου τοῦ συγχρονισμοῦ. Εἶδομεν, ὅτι, ὅταν παράγεται αἰσθημά τι, γίνεται μεταβολὴ εἰς ὀρισμένον μέ-

ρος τοῦ φλοιοῦ τοῦ ἔγκεφαλου, ἦτι· θὰ εἶναι βεβαίως κίνησις τις τῶν μορίων τοῦ ἔγκεφαλου. Ἐὰν δύο αἰσθήματα α καὶ β εἶναι σύγχρονα ἢ διαδοχικά, αἱ ἀντίστοιχοι ὑλικά μεταβολαὶ γίνονται ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν κυττάρων τῆς φαιᾶς οὐσίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν συνδεδεικῶν νεύρων, μεταξὺ τῶν κέντρων εἰς τὰ ὁποῖα παράγονται τὰ αἰσθήματα. Ὅπως δηλαδὴ δεχόμεθα ὅτι ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς διὰ τοῦ αἰσθητηρίου μεταδίδεται εἰς τὸν ἔγκεφαλον, οὕτω δεχόμεθα, ὅτι δύο συγχρόνως ἠρεθισμένα μέρη τοῦ ἔγκεφαλου μεταδίδουν πρὸς ἄλληλα τὸν ἐρεθισμὸν διὰ τοῦ συνδεδεικτοῦ νεύρου. Ἐὰν δὲ αὐτὸ γίνῃ πολλάκις τὸ συνδεδεικὸν νεῦρον ὑφίσταται σταθερωτέραν μεταβολήν. Μετὰ τὴν παῦσιν τῶν αἰσθημάτων ἐμάθομεν ὅτι παραμένουν ἐκ τῶν μειβολῶν ἴχνη τινά, τὰ ὁποῖα ὠνομάσαμεν προδιαθέσεις πρὸς παράστασιν. Αἱ προδιαθέσεις αὗται θὰ εὐρίσκωνται ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς φαιᾶς οὐσίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν συνδεδεικῶν νεύρων. Τώρα, ὅταν ἡ παράστασις τοῦ αἰσθήματος α ἀναπλασθῇ διὰ τινος τρόπου, θὰ προκληθῇ ἐρεθισμὸς ἐπὶ τοῦ ἴχνους τῆς. Ὁ ἐρεθισμὸς οὗτος διὰ τοῦ συνδεδεικτοῦ νεύρου θὰ μεταδοθῇ εἰς τὴν ὑλικὴν βάσιν τῆς παραστάσεως β καὶ οὕτω θὰ ἀναπλασθῇ ἡ παράστασις τοῦ αἰσθήματος β.

Ἡ σύνδεσις αὕτη γίνεται ὄχι μόνον μεταξὺ δύο συγχρόνων ἢ διαδοχικῶν αἰσθημάτων, ἀλλὰ καὶ μετοξὺ συγχρόνων ἢ διαδοχικῶν παραστάσεων.

Ἐξήγησις τοῦ νόμου τῆς ὁμοιότητος. Ἐστω ὅτι τὸ γεγονός α=ἐκδρομὴ ἐφετεινῆ, παρήχθη εἰς τὴν συνείδησιν. Τοῦτο θὰ προκαλέσῃ βεβαίως εἰς μέρος τι ε τοῦ φλοιοῦ τοῦ ἔγκεφαλου ἐρεθισμὸν τινα, ὅστις ἔχει τάσιν νὰ μεταδοθῇ καὶ εἰς ἄλλας χώρας τοῦ ἔγκεφαλου. Ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ μέρους ε ὑπάρχουσι τόσαι διευθύνσεις, ὅσα καὶ συνδεδεικὰ νεῦρα ἀναχωροῦν ἀπὸ τοῦ μέρους ε πρὸς διαφόρους διευθύνσεις, διὰ τοῦτο ὁ ἐρεθισμὸς ἔχει πολλὰς ὁδοὺς ν' ἀκολουθήσῃ· ποίαν θὰ προτιμήσῃ;

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκονομίας θὰ ἀκολουθήσῃ τὴν μᾶλλον

εύκολον δι' αὐτόν, δηλαδή τὴν ἀνευ ἐμποδίων ὁδόν, τοιαύτη δὲ εἶναι ἡ ὁδὸς ἦν ἠκολούθησαν προηγουμένως οἱ πρὸς τὸν ἔρεθισμὸν ἐκ τοῦ γεγονότος α ὁμοιοί, διότι τὸ νεῦρον αὐτὸ τὸ μεταφέρων τὸν ἐρεθισμὸν ἔχει προσαρμοσθῆ πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμοίους του. Οὕτως ὁ ἐρεθισμὸς θὰ φθάσῃ μέχρι τῆς θέσεως τοῦ ἐγκεφαλοῦ ὅπου ἐδράζουσι τὰ ὅμοια πρὸς τὸ α γεγονότα, ἐν τῶν ὁμοίων θὰ ἀναπλάσῃ, τοῦτο δὲ εἶναι ἡ περυσινή ἐκδρομή.

4. Πόθεν ἐξαρτᾶται ἡ ἰσχὺς τῆς ἀναπλάσεως.

Ἡ ἰσχὺς τῆς ἀναπλάσεως ἐξαρτᾶται :

α') ἐκ τῆς διαρκείας, καθ' ἣν δύο γεγονότα α καὶ β παρέμειναν εἰς τὴν συνείδησιν ὅσον περισσότερον χρόνον παρέμειναν ταῦτα εἰς τὴν συνείδησιν, τόσοι εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον ἀναπλάττονται.

β') ἐκ τῆς συχνότητος. Ὅσον συχνότερα τὰ γεγονότα ταῦτα ἐπανῆλθον εἰς τὴν συνείδησιν, τόσοι εὐκολώτερον ἀναπλάττονται. Ἡ ἐπανάληψις (δηλαδή ἡ συχνὴ ἐπάνοδος τῶν παραστάσεων εἰς τὴν συνείδησιν) εἶναι ἡ μήτηρ τῶν σπουδῶν. (Σενέκας).

γ') ἐκ τῆς προσοχῆς. Ἡ προσοχή, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, εἶνε ὁ ἀπαραίτητος ὅρος εἰς πᾶσαν πνευματικὴν λειτουργίαν. Διὰ τοῦτο ὅσον προσεκτικώτερον παρεστάθησαν ἐν ἡμῖν τὰ γεγονότα, τόσοι εὐκολώτερον ἀναπλάττονται.

δ') ἐκ τοῦ συναισθήματος, τὸ ὁποῖον συνεδέθη μὲ τὸ γεγονός α - β - γ - κ.λ.π. Γεγονός δηλ. τὸ ὁποῖον ἐπροκάλεσεν ἰσχυρὰν λύπην ἢ χαρὰν ἢ διήγειρεν ἐν γένει τὸ διαφέρον ἡμῶν, π. χ. ἡ καταστροφή τῆς Σμύρνης, δυσκόλως θὰ λησιμονηθῇ ἀπὸ ὅσους εἶδον αὐτὴν μὲ τὰ μάτια των, διότι συνεδέθη μὲ ἰσχυρότατα συναισθήματα.

ε') ἐκ τοῦ χρόνου, ὅστις παρῆλθεν ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐμφανίσεως καὶ τῆς νέας ἀναπλάσεως. Ὅσον μακρότερος ὁ χρόνος οὗτος, τόσοι δυσκολωτέρω ἡ ἀνάπλασις.

καὶ σι') ἐκ τῶν συνδέσεων τοῦ γεγονότος α μετ' ἄλλων.
Ἄν δηλαδὴ τὸ γεγονός α συνεδέθη μὲ πολλὰ ἄλλα, ὑπάρχει μεγαλύτερα εὐκολία καὶ πιθανότης νὰ ἀναπλασθῇ· π. χ. ὅταν τὸν κανόνα τοῦ τόκου ἐφημερόσαμεν εἰς πολλὰ παραδείγματα, εὐκολώτερον ἐνθυμούμεθα αὐτόν.

5. Σημασία τῶν νόμων τοῦ συνειρμοῦ.

Ἐπὶ τῶν νόμων τοῦ συνειρμοῦ στηρίζεται ἡ μόρφωσις συνθέτων αἰσθημάτων, ἀντιλήψεων, παραστάσεων καὶ ἐν γένει ψυχικῶν γεγονότων. Π. χ. τὸ αἶσθημα τοῦ λείου εἶναι σύνθεσις ὀπτικῶν καὶ κινητικῶν αἰσθημάτων· τὰ ὁσφραντικὰ καὶ γευστικὰ αἰσθήματα συνδέονται καὶ ταῦτα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Διὰ νὰ σχηματίσωμεν τὴν ἀντίληψιν οἴουδῆποτε ἀντικειμένου π. χ. τοῦ σχολείου, πρέπει νὰ συνδέσωμεν τὰς μερικὰς ἀντιλήψεις τοῦ διδασκάλου, τῶν μαθητῶν, τῶν μαθημάτων κ.λ.π. εἰς ἓν ὅλον. Ὅμοίως ἡ παράστασις τῆς οἰκίας μου ἔγινε διὰ συνθέσεως τῶν μερικῶν παραστάσεων τῶν δωματίων, θυρῶν, παραθύρων, τοίχων κ.λ.π. εἰς ἓν ὅλον. Ἡ ἐντύπωσις μακρᾶς σειρᾶς παραστάσεων, π. χ. ἐνὸς διηγήματος, μιᾶς ἱστορίας κ.λ.π. στηρίζεται εἰς τοὺς νόμους τοῦ συνειρμοῦ. Δύναμαι νὰ ἀπομνημονεύσω τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, διότι τὰ μέρη αὐτοῦ εἶναι συνδεδεμένα καὶ οὕτω ἕκαστον ἀναπλάττει τὸ ἐπόμενον. Ἡ σύνθεσις αὕτη δύναται νὰ εἶναι διττή· 1) εἰς τὸ σύνθετον γεγονός νὰ διακρίνονται τὰ μέρη ἐξ ὧν τοῦτο ἀποτελέσθη, Π. χ. ἡ σειρά τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, αἱ μερικαὶ παραστάσεις τῆς οἰκίας μου κ.τ.λ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ σύνθεσις λέγεται *συμπλοκή*. 2) εἰς τὸ σύνθετον γεγονός νὰ μὴ διακρίνωνται τὰ μέρη αὐτοῦ· π. χ. εἰς τὸ αἶσθημα τοῦ λείου δὲν χωρίζονται τὰ ὀπτικὰ ἀπὸ τῶν κινητικῶν αἰσθημάτων· εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ σχήματος δὲν χωρίζονται τὰ κινητικὰ καὶ ὀπτικὰ αἰσθήματα τὰ ὅποια τοῦτο περιέχει· ὅταν βλέπωμεν διὰ δεκάτην φοράν ἀντικείμενόν τι καὶ τὸ ἀνα-

γνωρίζομεν, δὲν διακρίνομεν τὰς προηγουμένας τῆς ἀντίληψεως παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι περιέχονται εἰς τὴν νέαν ἀντίληψιν, ἀναπλαττόμεναι κατὰ τὸν νόμον τῆς ὁμοιότητος. Ἐν τοιαύτῃ περιπίωσει τὴν σύνθεσιν ὀνομάζομεν *συγχώνευσιν*.

γ. Μνήμη.

1. Τι εἶναι μνήμη καὶ εἶδη αὐτῆς.

Ἐμάθομεν ὅτι, ὅταν ψυχικὸν γεγονός παραχθῇ εἰς τὴν συνείδησιν, δύναται μετὰ χρόνον νὰ ἀναπλασθῇ. Πρὸς τοῦτο τρεῖς ἐνέργειαι γίνονται· πρῶτον ἡ παραγωγή ἢ ἐντύπωσις τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος, δεύτερον ἡ διατήρησις αὐτοῦ καὶ τρίτον ἡ ἀναπλασις αὐτοῦ. Αἱ τρεῖς αὗται ἐνέργειαι ἀποτελοῦν τὴν *μνήμην*.

Μνήμη λοιπὸν εἶναι ἡ λειτουργία δι' ἧς τὰ ψυχικὰ γεγονότα ἐντυπώνονται, διατηροῦνται καὶ ἀναπλάττονται. Ἐκ τῶν τριῶν μερικῶν ἐνεργειῶν τῆς μνήμης σπουδαιότερα εἶναι ἡ διατήρησις, ἐξ ἧς ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα.

Αἱ παραστάσεις, εἴαν κατὰ τὴν ἐν τῇ συνειδήσει παρουσίαν των φέρωσι τὸ χαρακτηριστικὸν ὅτι εἶναι παλαιὰ γεγονότα, ὀνομάζονται *μνημονικαὶ παραστάσεις*· εἴαν τὸ γνῶρισμα αὐτὸ ἐλλείπῃ, λέγονται *φάντασμαί*, ὅπως τὰ ψεύδη, αἱ ποιητικαὶ συνθέσεις κ.λ.π. Ἐνίοτε συμβαίνει μνημονικὴ παράστασις νὰ μᾶς φαίνεται ὡς φάνταστικὴ καὶ τὸ ἀντίστροφον.

Αἱ μνημονικαὶ παραστάσεις δὲν μένουσιν ἀμετάβλητοι κατὰ τὰς διαφορὰς ἐν τῇ συνειδήσει ἐμφανίσεις, διότι χάνεται ἢ προστίθεται ποσότης σαφηνείας αὐτῶν ἢ τῶν συστατικῶν μερῶν των· διὰ τοῦτο λέγομεν περὶ ἀναπλάσεως αὐτῶν, δηλαδὴ ἀναδημιουργίας καὶ οὐχι ἀπλῆς ἐπανόδου. Π. χ. τὸ μάθημα τῆς Δευτέρας ὁ μαθητὴς ἐνθυμεῖται παρηλλαγμένον. Ἐάν δοκιμάσωμεν νὰ ἐνθυμηθῶμεν παλαιὰς γνώσεις, θὰ εὐρωμεν αὐτὰς πολὺ μεταβλημένας. Καὶ ὅσα κατὰ λέξιν ἀναπλάττομεν, ἐμφανίζονται

εις ἡμᾶς τώρα διάφορα, διότι μὲ τὴν πρόσδον τῆς πνευματικῆς μορφώσεως αἱ λέξεις ἀπέκτησαν πλεονα σαφήνειαν, καὶ ἡ ἐκάστοτε μεταβαλλομένη διάθεσις καὶ τὸ διαφέρον ἡμῶν προσδίδει εἰς αὐτὰ νέον χρωματισμόν.

Ἡ ἐξέτασις τῆς μνήμης πολλῶν ἀτόμων ἀπέδειξεν ὅτι ἔχομεν πολλὰ εἶδη μνήμης.

α') Ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῶν διατηρουμένων παραστάσεων, μνήμην πραγμάτων, μνήμην λέξεων, μνήμην συναισθημάτων, μνήμην πράξεων. Ἡ μνήμη τῶν λέξεων καὶ τῶν πραγμάτων ὑποδιαιρεῖται εἰς ὀπτικὴν, ἀκουστικὴν καὶ κινήτικὴν.

β') Ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς διατηρήσεως τῶν παραστάσεων, διακρίνομεν μνήμην ἄμεσον καὶ μνήμην διαρκῆ. Ἄμεσον μνήμην ἔχει, ὅστις ταχέως ἐντυπώνει κάτι ποῦ ἔμαθε, διαρκῆ δέ, ὅστις ἐπὶ πολὺν χρόνον διατηρεῖ αὐτὸ εἰς τὴν μνήμην.

Π. χ. ὅταν διηγηθῶμεν εἰς μαθητὰς μικράν τινα ἱστορίαν καὶ ζητήσωμεν ἀμέσως μετὰ τὴν διήγησιν νὰ ἐκθέσουν ταύτην, τότε δοκιμάζομεν τὴν ἄμεσον αὐτῶν μνήμην, διότι μετὰ τῆς ἐντυπώσεως καὶ τῆς ἀναπλάσεως παρήλθεν ὀλίγος χρόνος. Ἐπίσης ἐὰν προσφέρωμεν εἰς αὐτοὺς τὰ γράμματα κ, α, δ, σ, β, ι, ξ, φ καὶ ζητήσωμεν νὰ μᾶς γράφουν πόσα καὶ ποῖα γράμματα ἤκουσαν, ὁ ἀριθμὸς τῶν συγκρατηθέντων γραμμάτων μετρεῖ τὴν ἄμεσον μνήμην. Κατὰ τὴν ἄμεσον ταύτην μνήμην ἡ ἀναπλαττομένη παράστασις εἶναι ζωηρὰ συνέχεια τῆς ἀντιλήψεως.

Τῆς ἀμέσου μνήμης κάμνουν χρῆσιν καὶ τὰ σχολεῖα κατὰ τὴν ὑπαγόρευσιν.

Ἐὰν ζητήσωμεν ἀπὸ τοὺς μαθητὰς νὰ μᾶς εἶπουν μετὰ μίαν ὥραν ἢ περισσότερον τὸ διδαχθὲν μάθημα, τότε δοκιμάζομεν τὴν ἔμμεσον μνήμην των, διότι μετὰ τῆς ἐντυπώσεως καὶ τῆς ἀναπλάσεως παρήλθεν ἀρκετὸς χρόνος.

Τὰ δύο ταῦτα εἶδη τῆς μνήμης ἔχουν οἱ ἄνθρωποι εἰς διάφορον βαθμὸν ἀνεπτυγμένα. Μαθητὴς τις π.χ. δυσκολεύεται νὰ ἀποδώσῃ ἀμέσως τὸ διδαχθὲν, διατηρεῖ ὅμως ἐπὶ μακρὸν χρό-

νον ὅ,τι καλῶς ἔμαθεν. Ἄλλος ἀποδίδει ἀμέσως ὅ,τι ἤκουσεν, ἀλλὰ μετὰ μίαν ἡμέραν τὸ λησμονεῖ. Ὁ πρῶτος λέγομεν ἔχει ἔμμεσον μνήμην, ὁ δεύτερος ἀμεσον.

γ') Ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐντυπώσεως διακρίνομεν μνήμην *μηχανικὴν* καὶ *κριτικὴν*. Ἐὰν δώσωμεν εἰς μαθητὰς νὰ ἐντυπώσουν 10 συλλαβὰς ἀνευ σημασίας ἢ δέκα γράμματα ἢ καὶ 10 λέξεις ἀσχέτους πρὸς ἀλλήλας, τότε δοκιμάζομεν τὴν μηχανικὴν τῶν μνήμην, διότι αἱ δέκα αὐταὶ ἐντυπώσεις δὲν ἔχουν μεταξὺ τῶν καμμίαν λογικὴν σχέσιν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔχουν κανὲν νόημα. Ἡ ἐντύπωσις τῆς σειρᾶς τῶν θὰ στηριχθῆ μόνον εἰς τὸν νόμον τοῦ συγχρονισμοῦ (διαδοχῆς). Ὁ ἀπομνημονεύων εὐκόλως τοιαύτας ἀνευ ἐνιαίου νοήματος σειρᾶς λέγομεν ὅτι ἔχει μηχανικὴν μνήμην. Οἱ μαθηταὶ οἱ ὅποιοι ἀπομνημονεύουν μάθημα τὸ ὅποιον δὲν κατενόησαν χρησιμοποιοῦν τὴν μηχανικὴν μνήμην καὶ δι' αὐτοὺς λέγεται ὅτι *παπαγαλιζοῦν*, δηλαδή, ὅπως τὸ γνωστὸν πτηνόν, ἐπαναλαμβάνουν φράσεις τὰς ὁποίας δὲν ἠγνόησαν. Ἐὰν ὁμως εἰς τοὺς μαθητὰς δώσωμεν νὰ ἀπομνημονεύσουν μάθημα τὸ ὅποιον τελείως κατενόησαν, π. χ. τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἀρχιμήδους μετὰ τῶν πειραμάτων, τότε θὰ χρησιμοποιήσουν κυρίως τὴν κριτικὴν μνήμην, ἥτις διατηρεῖ σειρὰν παραστάσεων αἵτινες ἔχουσιν ἀναμεταξύ τῶν λογικὴν σχέσιν. Διὰ τῆς κριτικῆς μνήμης δυνάμεθα νὰ συγκρατήσωμεν ὁλόκληρον ἐπιστήμην ἥτις ἀποτελεῖ ἓν σύστημα νοημάτων.

2. Μνημονικοὶ τύποι.

Κατέταξαν τοὺς ἀνθρώπους ὡς πρὸς τὴν μνήμην εἰς διαφοροὺς τύπους, τοὺς ὁποίους ὠνόμασαν μνημονικοὺς τύπους. Ἐν πρῶτοις διακρίνομεν τὸν *μνημονικὸν τύπον τῶν παραστάσεων τῶν ἀντικειμένων*. Οὗτος διατηρεῖ καὶ ἀναπλάττει τὰς παραστάσεις τῶν ἀντικειμένων, σκέπτεται δι' αὐτῶν, δασάκις δὲ λέξις δηλωτικὴ πράγματος ἔρχεται εἰς τὴν συνείδησιν, ἀναπλάττει.

συγκεκριμένες παραστάσεις τῶν ἀντικειμένων. Ὁ διὰ τοιούτων παραστάσεων σκεπτόμενος εἶναι συνήθως βραδύς εἰς τὴν κατανόησιν ἢ εἰς τὴν διὰ λέξεων ἐκθεσιν. Οἱ παῖδες ἐν ἀρχῇ ἀνήκουν εἰς αὐτὸν τὸν τύπον, διανοοῦνται δηλ. μὲ παραστάσεις πραγμάτων. Οὕτως ὅταν ζητήσωμεν νὰ μᾶς εἰπουν τί ἐνθυμοῦνται ὅταν ἀκούουν προφερομένης ὑφ' ἡμῶν τὰς λέξεις ἄσπρο, αὐτοκίνητο, τραπέζι, θὰ μᾶς ἀπαντήσουν μὲ συγκεκριμένα παραστάσεις: ἄσπρο = θυμοῦμαι τὸ ἄσπρο μου φόρεμα, αὐτοκίνητο = θυμοῦμαι τὸ αὐτοκίνητο ποῦ πήγαμε στὸ Χαλάνδρι, τραπέζι = θυμοῦμαι τὸ τραπέζι ποῦ τρῶμε.

Ὁ μνημονικὸς τύπος τῶν ἀντικειμένων ὑποδιαιρεῖται εἰς ὀπτικὸν τύπον, εἰς ἀκουστικὸν καὶ κινητικόν, ἐφ' ὅσον ἐπικρατοῦν κατὰ τὴν ἀνάπλασιν ὀπτικαὶ παραστάσεις ἀντικειμένων, ἀκουστικαὶ ἢ κινητικαί. Καὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἄνθρωποι ἀνήκουν εἰς τὸν ὀπτικὸν τύπον τῶν ἀντικειμένων, διότι ἡ ὄρασις κυρίως χησιμοποιεῖται πρὸς γνῶσιν τῶν ἰδιοτήτων τῶν πραγμάτων. Ἐν τούτοις, ὅταν ἡ ὄρασις ἐλλείπει, ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς τυφλοὺς, αἱ κινητικαὶ καὶ ὀπτικαὶ παραστάσεις κατέχουν ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν μνήμην.

Καθαρὸς ὀπτικὸς τύπος τῶν ἀντικειμένων εἶναι ὁ ἀναπλάττων τὰς ὀπτικὰς παραστάσεις τῶν ἀντικειμένων, ὡς νὰ ἦσαν αὐτὰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του. Ὁ Ἄγγλος ζωγράφος Martin ἔβλεπε τόσον ζωηρῶς τὰς εἰκόνας, τὰς ὁποίας ἐζωγράφιζεν, ὥστε, ὅτε παρενέβη τις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς φανταστικῆς εἰκόνας, παρεκάλεσε τοῦτον νὰ παραμερίσῃ. Ὁ Claude Lorraine ἐζωγράφιζε τὰς εἰκόνας τοπειῶν ἀπὸ μνήμης. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει καὶ πολλοὺς ἄλλους διαπρεπεῖς ζωγράφους, οἵτινες εἶχον ζωηροτάτας ὀπτικὰς παραστάσεις τῶν ἀντικειμένων. Ὑπάρχουν παιχταί ζατρικίου, οἵτινες παίζουν μὲ κλειστοὺς ὀφθαλμοὺς.

Καθαρὸς ἀκουστικὸς τύπος τῶν ἀντικειμένων εἶναι ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπικρατοῦσιν αἱ ἀκουστικαὶ παραστάσεις τῶν ἀντικειμένων. Εἰς αὐτοὺς ἀνήκουν οἱ μεγάλοι μουσουργοί. Ὁ

Καθηγητής Deldoelf ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ «ὅταν γράφω, νομίζω, ὅτι διαλέγομαι μετὰ φανταστικοῦ προσώπου».

Καθαρὸς κινητικὸς τύπος ἀντικειμένων εἶναι ὁ διατηρῶν ἐν τῇ μνήμῃ τὰς κινητικὰς παραστάσεις τῶν ἀντικειμένων. Οὗτος ἀποκτᾷ εὐκόλως διανθήποτε δεξιότητα χοροῦ, χειροτεχνίας καὶ γυμναστικῆς. Τὸν τύπον τοῦτον εὐρίσκομεν συχνότατα εἰς τυφλοὺς. Ἡ Laura Brigham τυφλὴ οὕσα ἠδύνατο νὰ διακρίνη τὰ χρώματα τῶν νημάτων ἅτινα μετεχειρίζετο, ἔμαθε τὸ ράπτειν, τὸ κεντᾶν, τὸ πλέκειν, παρακολουθοῦσα διὰ τῆς χειρὸς τῆς τὰς κινήσεις τῶν χειρῶν τῆς μητρὸς τῆς. Ἡ Hellen Keller, τυφλὴ καὶ κωφάλαλος, κατώρθωσε διὰ τῆς κινητικῆς μνήμης νὰ ὑποστῇ μετ' ἐπιτυχίας διδακτορικὰς ἑξειτάσεις.

Καθαρὸς ὀπτικὸς τύπος λέξεων εἶναι ὁ διατηρῶν ἄριστα τὰς ὀπτικὰς παραστάσεις τῶν λέξεων. Οὗτος μανθάνει τὰς λέξεις διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, ὀρθογραφεῖ εὐκόλως, ἐπιθυμεῖ νὰ ἀναγινώσκη σιωπηρῶς. Τοιοῦτος εἶναι ὁ ἀριθμομνήμων Ἑλλην Διαμάντης, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἀπομνημονεύῃ 200 γεγραμμένους ἀριθμοὺς, ἀφ' οὗ ἔρριπτε ταχὺ βλέμμα ἐπ' αὐτῶν.

Καθαρὸς ἀκουστικὸς τύπος λέξεων εἶναι ὁ διατηρῶν ἄριστα ἐν τῇ μνήμῃ τοὺς φθόγγους τῶν λέξεων. Οὗτος δύναται νὰ ἐκμάθῃ πολλὰς γλώσσας. Ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου Μιθριδάτης ἐγνώριζε 22 γλώσσας, ὁ Θεμιστοκλῆς ἔμαθε διὰ τῆς ἀκοῆς ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν 20,000 Ἀθηναίων πολιτῶν, ἐπίσης ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Καῖσαρ ἐγνώριζον πάντα τὰ ὀνόματα τῶν στρατιωτῶν των. Ὁ ἀκουστικὸς τύπος διὰν σκέπτεται, νομίζει, ὅτι ἀκούει φωνὰς ὁμιλοῦσας πρὸς αὐτόν, ἀγαπᾷ δὲ νὰ ἀναγινώσκη μεγαλοφώνως.

Καθαρὸς κινητικὸς τύπος λέξεων εἶναι ὁ διατηρῶν κατὰ προτίμησιν τὰς παραστάσεις τῶν προφερομένων ἢ γραφομένων ὑπ' αὐτοῦ λέξεων. Οὗτος, ὅταν σκέπτεται, κινεῖ ἀσυνειδήτως τὰ γλωσσικὰ ὄργανα, ἀγαπᾷ δὲ νὰ ἀναγινώσκη προφῆρων ἐσωτερικῶς.

κῶς τὰς λέξεις καὶ μανθάνει τὴν ὀρθογραφίαν τῶν λέξεων διὰ τῆς γραφῆς.

Τοιοῦτος ἦτο π. γ. ὁ ἀριθμομνημῶν Inaudi ὅστις ἠδύνατο ἐκ μνήμης νὰ ἐκτελέσῃ πράξεις πολλαπλασιασμῶν μὲ παράγοντας ἔχοντας 20 ψηφία.

Οἱ καθαροὶ τύποι εἶναι σπάνιοι. Συνήθως παρουσιάζονται οἱ λεγόμενοι *μεικτοὶ τύποι*, παρὰ τοῖς ὁποίοις ἐπικρατοῦν δύο ἢ καὶ περισσότερα εἶδη τῶν παραστάσεων. Ὁ συνηθέστερος μεικτὸς τύπος τῶν λέξεων εἶναι ὁ *ἀκουστικοκινητικὸς*.

8. Φαντασία.

Παραδείγματα. Ὁ ποιητὴς Σολωμὸς ἐφαντάσθη τὴν Ἐλευθερίαν «βγαλμένη ἀπ' τὰ κόκκαλα τῶν Ἑλλήνων» ἐπίσης τὴν ἐφαντάσθη μὲ σπαθί, κ.τ.λ.

Οἱ ἀρχαῖοι ἐφαντάζοντο ὅτι οἱ θεοὶ κατοικοῦν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου. Ἐνα παιδάκι παίζει μὲ τὴ κούκλα ὥς νὰ εἶναι ἡ κούκλα ἀληθινὸς ἄνθρωπος. Οἱ μαθηταὶ γράφουν μίαν σύνθεσιν ἐλευθέραν «περὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης». Ἀκούοντες ἢ ἀναγινώσκοντες τὴν περιγραφὴν τῆς πόλεως τῶν Παρισίων σχηματίζομεν φανταστικὴν εἰκόνα αὐτῆς.

Εἰς ὅλα τὰ παραδείγματα ταῦτα αἱ παραστάσεις εἶναι φανταστικαὶ διότι ἔλλειπει ἀπὸ αὐτὰς τὸ γνῶρισμα ὅτι εἶναι ἀπεικόνις προηγουμένων ψυχικῶν γεγονότων.

Αἱ φανταστικαὶ παραστάσεις παράγονται ἀπὸ μίαν λειτουργίαν, ἡ ὁποία λέγεται *φαντασία*.

Διὰ νὰ εὐρωμεν τὰς μερικὰς ἐνεργείας τῆς φαντασίας ὡς ἐξετάσωμεν πῶς μορφώνονται αἱ φανταστικαὶ παραστάσεις. Πρὸς τοῦτο λαμβάνομεν ὡς παράδειγμα τὴν σύνθεσιν «περὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης». Πῶς ἔκαμαν αὐτὴν οἱ μαθηταί; Ἐν πρώτοις ἀνέπλασαν ὅσα ἤκουσαν ἀπὸ τοῦ καθηγητῆς τῶν, ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ εἰς τὴν οἰκογένειαν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἢ καὶ ὅσα οἱ ἴδιοι ἀντελήφθησαν. Τὰς μνημονικὰς ταύτας παρα-

στάσεις δὲν ἔλαβον ὀλοκλήρους ὡς ἀνεπλάσθησαν, ἀλλὰ ἀνέλυσαν αὐτάς, κρατήσαντες μόνον μέρος τι αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ἐθεώρησαν χρήσιμον. Τὰ μέρη τὰ ὁποῖα ἐκράτησαν ἀπὸ τὰς διαφόρους αὐτὰς μνημονικὰς παραστάσεις συνέδεσαν εἰς λογικὴν σειράν. Οὕτω ἐγένοντο τρεῖς ἐνέργειαι: 1) Ἀνάπλασις μνημονικῶν παραστάσεων, 2) Ἀνάλυσις αὐτῶν, 3) Νέα σύνθεσις αὐτῶν. Ὅμοιος συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἄλλα παραδείγματα.

Φαντασία λοιπὸν εἶναι ἀνάπλασις, ἀνάλυσις, καὶ νέα σύνθεσις τῶν μνημονικῶν παραστάσεων. Ἐκ τῶν τριῶν ἐνεργειῶν τῆς φαντασίας σπουδαιότερα εἶναι ἡ σύνθεσις.

Προσθετικὴ φαντασία. Ἐνα παιδί ἔχει ἐν ξύλον ὑπὸ τὰ σκέλη του καὶ τρέχει. Τὸ ξύλον εἶναι τὸ ἄλογο καὶ αὐτὸ ὁ καρβαλάρης. Τὸ παιδί ἐνεψύχωσε τὴν ἀντίληψιν τοῦ ξύλου μὲ τὴν παράστασιν ἵππου. Τὴν νύκτα εἰς τὸ σκότος εἶδε δένδρον καὶ τὸ ἐξέλαβεν ὡς σῶμα ἀνθρώπου (φάντασμα). Ὁ ὑπερήφανος προσθέτει εἰς τὸν ἑαυτὸν του χαρακτήρα τελειότητος (φαντασμένος). Εἰς τὰ ἄνω παραδείγματα ἡ φαντασία λέγεται **προσθετικὴ**, διότι προσθέτει εἰς τὴν ἀντίληψιν παραστάσεις, καὶ οὕτω συνθέτει νέον τι. Ἡ ἀνάγνωσις πάντων τῶν συμβόλων τελείται διὰ τῆς προσθετικῆς φαντασίας: π.χ. τῶν γραμμάτων, τῶν ἀριθμῶν, τῶν γρίφων, τῆς ζωγραφικῆς, τῶν σχεδιαγραμμάτων, τῶν χαρτῶν. Ἐπίσης ἡ προσθήκη λεπτομερειῶν εἰς ἓν πραγματικὸν γεγονός.

Ἀφαιρετικὴ φαντασία λαμβάνει χώραν, ὅταν ἀπὸ μνημονικὴν παράστασιν ἀφαιρέσωμεν πολλὰ στοιχεῖα. Π. χ. περιλήψις μακροῦ ἔργου εἶναι προϊόν τῆς ἀφαιρετικῆς φαντασίας. **Εἰς τὴν συνδυαστικὴν τέλος φαντασίαν** ἐκδηλοῦνται πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι τῆς φαντασίας, ὡς ὥρισamen αὐτὰς ἄνω. Τὰ ἔργα τῶν ποιητῶν, τῶν ζωγράφων καὶ τῶν μουσουργῶν εἶναι προϊόντα τῆς συνδυαστικῆς φαντασίας, ὡς καὶ τὰ διάφορα ψεύδη.

Ἡ ἐνέργεια τῆς φαντασίας προέρχεται ἐνίοτε ἀπὸ ἀτέλειαν τῆς μνήμης, ἣτις ἀφήνει πολλὰ χάσματα εἰς τὰς μνημονικὰς παρα-

στάσεις, αναγκάζουσα τὴν φαντασίαν νὰ συμπληρώσῃ αὐτὴς.

Ὡς φαίνεται ἐκ τῶν προηγουμένων παραδειγμάτων, ἡ φαντασία λαμβάνει τὸ ὕλικόν ἐκ τῶν μνημονικῶν παραστάσεων. Ὁ μουσουργὸς μὲ τοὺς γνωστοὺς εἰς αὐτὸν φθόγγους συνθέτει διαφόρους μελωδίας, ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως σχηματίζει τὰς ποιητικὰς εἰκόνας του. Μὲ τὰ 24 γράμματα τοῦ ἀλφάβητου ἐγράφησαν πολλὰ βιβλία. Ὡστε τὰ προϊόντα τῆς φαντασίας δὲν περιέχουν νέον τι στοιχεῖον, ἀλλὰ νέαν μόνον σύνθεσιν. Δυστυχῶς δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν διὰ τὰ προϊόντα τῆς φαντασίας δι' αὐτοῦ τοῦ ἰσόπου. Ὁ Μότσαρτ ἐν ἡλικίᾳ 4 ἐτῶν ἐξετέλεσε σύνθεσιν· πόθεν ἤντησεν οὗτος τὰ στοιχεῖα καὶ τοὺς κανόνας, οὓς ἠγνοεῖ; Ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλους μεγαλοφυεῖς ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ἤντησαν θὰ μείνῃ ἀνεξερεῦνητος, ἐκτὸς ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ἀντιλοῦν ἐκ θείας πηγῆς (ἐμπνεύσεως), ἡ κληρονομικότητος.

Ἡ φαντασία λέγεται *παθητικὴ*, ὅταν ἡ ἀνάπλασις καὶ σύνθεσις τῶν φανταστικῶν παραστάσεων τελεῖται ἀφ' ἑαυτῆς, χωρὶς νὰ συνεργάζεται ἡ κυρίως βούλησις. Κατὰ ταύτην οἱ φανταστικοὶ σχηματισμοὶ ἀνέρχονται καὶ παρέρχονται ἐλεύθεροι. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ λέγομεν, ὅτι τὸ ἄτομον εἶναι ἕρμαιον τῆς φαντασίας· τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰ δνειροπολήματα καὶ εἰς τὰ ἄβουλα σχέδια τοῦ μέλλοντος.

Ἡ φαντασία λέγεται *ἐνεργητικὴ*, ὅταν τελῆται τῇ συνεργείᾳ τῆς βουλήσεως. Κατὰ ταύτην οἱ φανταστικοὶ σχηματισμοὶ γίνονται συμφώνως πρὸς ἓνα σκοπὸν καὶ σχέδιον. Ὁ ποιητὴς Σολωμὸς, ὁ συνθέσας τὸν ὕμνον εἰς τὴν Ἐλευθερίαν, εἶχε σκοπὸν νὰ διεγείρῃ πατριωτικὸν συναίσθημα, πρὸς ἐπιτυχίαν δ' αὐτοῦ ἐξέλεξε καὶ τὰς καταλληλοτέρας εἰκόνας. μεταφορικῶς ἐκφράσεις κτλ., ὡς συνέβη καὶ εἰς τὸ παράδειγμα τῆς γραφῆς τῆς Ἐλευθέρας συνθέσεως κλπ.

Ἡ φαντασία ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα *α) διὰ τῆς γνώσεως*. Μέγα μέρος τῶν γνώσεων ἀποκτᾶται οὐχὶ διὰ τῆς ἰδίας ἡμῶν ἀντιλήψεως, ἀλλὰ διὰ τοῦ λόγου, προφορικῶς ἢ γραπτῶς.

Ἄλλ' ἐὰν θέλωμεν ἢ διὰ λέξεων γνῶσαι, νὰ μὴ μένη κενὴ γνῶ-
οις λέξεων, πρέπει ἡ φαντασία, ὅταν ἀκούωμεν ἢ ἀναγινώσκω-
μεν τὰς λέξεις, νὰ δημιουργήσῃ τὰς ἀντιστοιχοῦσας εἰκόνας τῶν
πραγμάτων τῆς διηγήσεως ἢ τῆς περιγραφῆς. Αἱ ἀνακαλύψεις
τῶν ἐπιστημονικῶν ὁρίων πρὶν ἢ γνωσθῶν παρεσιτάθησαν διὰ
τῆς φαντασίας ὡς ὑποθέσεις. β') Ἐπίσης ἡ *καλαισθητικὴ*
ἀπόλαυσις ἐνός ἔργου τέχνης τελεῖται διὰ τῆς φαντασίας, διότι
ἐκ τῆς ἰδικῆς μᾶς συναισθηματικῆς ζωῆς δίδομεν καὶ εἰς τὸ ἔρ-
γον τοιαύτην. γ') Διὰ τῆς φαντασίας συναισθανόμεθα προσέτι
τὴν λύπην καὶ χαρὰν τῶν ἄλλων, διότι μεταθέτομεν τὰ ἡμέ-
τερα συναισθήματα εἰς τὰ ξένα πρόσωπα. δ') *Διὰ τὴν βούλησιν*
ἔχει μεγάλην σημασίαν ἡ φαντασία, διότι δημιουργεῖ εἰκόνας τε-
λειοτέρας καταστάσεως (ιδεώδη), πρὸς ἃ τείνει ἡ βούλησις.
Ὅμοίως διὰ τῆς φαντασίας ἀπολαίνομεν ἐκ τῶν προτέρων προσ-
δοκωμένης εὐτυχίας, ἣν προσπαθοῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν, καὶ διὰ τῆς
φαντασίας σχηματίζομεν εἰκόνας τῶν κακῶν συνεπειῶν μιᾶς
πράξεως, αἵτινες οὕτω ἐμποδίζουν ἡμᾶς ἀπὸ αὐτῆν.

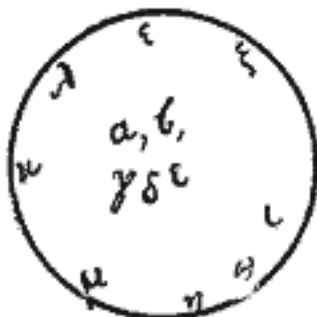
Θ. Περὶ προσοχῆς.

1. Τί εἶναι προσοχή.

Ἐξωτερικῶς. Ἐὰν παρατηρήσωμεν μαθητὰς προσέχοντας
εἰς τοὺς λόγους τοῦ καθηγητοῦ τῶν βλέπομεν ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν
εἶναι ἐστραμμένον πρὸς τὸν καθηγητὴν, παρακολουθοῦν διὰ τῶν
ὀφθαλμῶν τὰ ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπ' αὐτοῦ γραφόμενα, ἐπίσης κά-
μνουν κινήσεις τινὰς διὰ νὰ ἀκούσουν καὶ ἴδουν καλύτερα.
Ἐκτός τούτου ἀπωθοῦν τὰς τυχόν ἐνοχλήσεις ἐκ μέρους τῶν συμ-
μαθητῶν τῶν, οἱ ὅποιοι ἐμποδίζουν αὐτοὺς νὰ βλέπουν καὶ
ἀκούουν καλῶς. Ἡ ὅλη ἐξωτερικὴ *στάσις* τῶν δεικνύει ὅτι θέ-
λουν νὰ βλέπουν ὅ,τι γράφει καὶ νὰ ἀκούουν ὅ,τι λέγει ὁ καθηγη-
τῆς. Αἱ κινήσεις δὲ τὰς ὁποίας κάμνουν εἶναι κινήσεις *προσαρ-*

μογῆς τῶν αἰσθητηρίων τῆς δρασίως καὶ τῆς ἀκοῆς πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν, οἱ ὅποιοι προέρχονται ἀπὸ τὸν καθηγητήν.

Ἐσωτερικῶς. Τί συμβαίνει ὁμῶς εἰς τὴν στιγμαίαν συνείδησιν τῶν μαθητῶν; Ἀυτὸ θὰ μᾶς τὸ εἶπουν οἱ ἴδιοι ἢ θὰ τὸ συμπεράνῃ ἕκαστος ἡμῶν δι' αὐτοπαρατηρήσεως. Τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως τῶν μαθητῶν, οἱ ὅποιοι προσέχουν εἰς τὸν καθηγητήν, ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀκουστικὰς ἀντιλήψεις τῶν λόγων τοῦ καθηγητοῦ καὶ ὀπτικὰς ἀντιλήψεις τῶν πράξεών του καὶ τοῦ

Σχ. 5.

α, β, γ, δ = ὀπτικὸν σημεῖον.

προσώπου του, ἐπίσης ἀπὸ ἀντιλήψεις ἀντικειμένων τινῶν τῆς αἰθούσης, τοῦ πίνακος, τῆς ἔδρας καὶ τῶν συμμαθητῶν τῶν καὶ ἀπὸ παραστάσεις, τὰς ὁποίας αἱ ἀντιλήψεις αὗται ἀναπλάττουν. Ἐκ τῶν ψυχικῶν αὐτῶν γεγονότων τινὰ φαίνονται σαφέστερα, εὐκρινέστερα καὶ ζωηρότερα (1) τῶν ἄλλων, ταῦτα δὲ εἶναι αἱ ἀντιλήψεις τῶν λόγων τοῦ διδασκάλου εἰς τοὺς ὁποίους προσέχουν. Ταῦτα λέγομεν, ὅτι εὑρίσκονται εἰς τὸ ὀπτικὸν σημεῖον ἢ τὸ κέντρον τῆς συνειδήσεως.

Ὅσακις λοιπὸν προσέχωμεν σιμβαίνει, ὥστε εἰς τὴν συνέ-

(1) Σαφές ψυχικὸν γεγονός λέγομεν ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα, εὐκρινές ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν συγχέομεν με ἄλλα καὶ ζωηρὸν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συνοδεύεται μὲ κάποιο συναίσθημα.

δησιν ἡμῶν τινὰ τῶν ψυχικῶν γεγονότων νὰ ἀποκιοῦν σαφή-
νεια, εὐκρίνειαν καὶ ζωηρότητα ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἄλλων.

*Τὴν ψυχικὴν ταύτην λειτουργίαν, ἡ ὁποία προκαλεῖ τὴν
σαφήνειαν, εὐκρίνειαν καὶ ζωηρότητα ψυχικῶν τινῶν γεγο-
νότων ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἄλλων ὀνομάζομεν προσοχήν.*

Τὸ ὀπτικὸν κέντρον τῆς συνειδήσεως ἀσκεῖ κυριαρχίαν τινὰ
ἐπὶ τῶν ἄλλων ψυχικῶν γεγονότων, συνειδητῶν ἢ μὴ. Ἡ κυ-
ριαρχία αὕτη συνίσταται εἰς τὸ ὅτι δι' αὐτοῦ ἀναπλάττονται συγ-
γενεῖς πρὸς τὴν ὁμάδα τοῦ κέντρου παραστάσεις, κωλύονται δὲ
νὰ ἀνέλθουν εἰς τὴν συνείδησιν αἱ μὴ συγγενεῖς. Οὕτω πῶς τὸ
κέντρον τῆς συνειδήσεως ἀποτελεῖ τὸ σημεῖον πρὸς ὃ εἰς στιγ-
μὴν τινὰ στρέφεται ἡ ψυχικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Π. χ. ὁ προσέ-
χων εἰς τὴν μουσικὴν συναυλίαν ληθμονεῖ πρὸς στιγμὴν πάντα
τὰ ἄλλα καὶ μόνον ἀναπλάττει ὅσα εἶναι σχετικὰ ἢ ὅμοια πρὸς
ὅσα ἀκούει. Ἐπίσης ὁ προσέχων εἰς τὴν λύσιν ἐνὸς προβλήμα-
τος λέγομεν ὅτι ἀπορροφᾶται ἀπὸ αὐτό.

Ἡ προσοχὴ εἶναι ὁ ἀπαραίτητος ὁρος πάσης ἄλλης πνευμα-
τικῆς λειτουργίας. Ἡ ἀντίληψις, ἡ μνήμη, ἡ φαντασία λειτουρ-
γοῦν μόνον ἐὰν ὑπάρχη καὶ ἡ προσοχὴ. Οὕτω π. χ. ἀντιλαμβά-
νομαί τινος ἐὰν προσέχω εἰς αὐτό, ἐντυπώνω τι εἰς τὴν μνήμην
ἐὰν μετὰ προσοχῆς μάθω αὐτὸ καὶ σχηματίζω φανταστικὴν τινὰ
παράστασιν ἐὰν προσέχω εἰς τὰς λαμβανομένας μερικὰς παραστά-
σεις. Ἐπίσης, ὡς θὰ ἴδωμεν, τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ διὰ τὰς ἄλ-
λας λειτουργίας τὰς ὁποίας θὰ γνωρίσωμεν βραδύτερον.

2. Ἐκουσίη καὶ ἀκουσία προσοχή.

Παραδείγματα. Κρότος πυροβόλου ἐλκύει τὴν προσοχήν
μας, ὡς καὶ ἡ αἰφνιδία ἐμφάνισις προσώπου τινός. Ἐπίσης τὴν
προσοχήν παιδίου ἡλικίας 8 μηνῶν δυνάμεθα νὰ στρέψωμεν εἰς
διάφορα ἀντικείμενα κ.λ.π.

Εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα ἡ προσοχὴ φαίνεται διεγειρο-

μένη από εξωτερικόν τινα ερεθισμόν πρὸς τὸν ὅποιον τὸ αἶτομον παθητικῶς στρέφεται, ἐλευόμενον ἀπὸ τὸν ἐξωτερικόν ερεθισμόν.

Ἡ προσοχὴ αὕτη λέγεται ἀκουσία.

Ὅταν ἕως μαθητῆς τις ἔκ προθέσεως προσέχει π. χ. εἰς τὴν κοσμιότητα, τότε ἡ προσοχὴ διεγείρεται ἀπὸ τὸ αἶτομον καὶ ὄχι ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ερεθισμοὺς ἢ ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς πραγμοχῆς. **Ἡ τοιαύτη προσοχὴ λέγεται ἐκουσία.**

Π. χ. Ὁ μαθητῆς Α. ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ προσέχη εἰς τὸ μάθημα τοῦ καθηγητοῦ Β, μολονότι οἱ ἄλλοι δὲν προσέχουν, καὶ ἐκτελεῖ τὴν ἀπόφασίν του.

Ἡ προσοχὴ αὕτη εἶναι ἐκουσία.

3. Ἰδιότητες τῆς προσοχῆς

Ἡ ἐξέτασις τῆς προσοχῆς πολλῶν ἀτόμων ἀπέδειξεν ὅτι αὕτη ἔχει διαφόρους ἰδιότητας εἰς τοὺς διαφόρους ἀνθρώπους.

1. **Ἐντασις.** Ὁ Ἀρχιμήδης προσέχων εἰς τὴν λύσιν προβλήματος δὲν ἀνεσλήφθη ὅτι ἡ πόλις ἐκυριεύθη. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει εἰς πάντα βαθὺν μελετητὴν ἐνὸς ζητήματος, δηλαδὴ οὗτος εἶναι ἀπερροφημένος ἀπὸ τὸ ζήτημα τὸ ὅποιον μελετᾷ, ὥστε δυσκόλως δύναται ἄλλο γεγονός νὰ ἐκτρέψῃ τὴν προσοχὴν του. Εἰς αὐτοὺς λέγομεν ἡ προσοχὴ ἔχει **ἐντασιν**. **Ἡ ἐντασις συνίσταται εἰς τὸν ἀνώτερον βαθμὸν σαφηνείας τῶν παραστάσεων τῆς προσοχῆς καὶ ἐπισκοπίσεως καὶ κωλύσεως τῶν ἄλλων ψυχικῶν γεγονότων.**

Ἐκ τῆς ἐντασεως τῆς προσοχῆς ἐξαρτᾶται ὁ περιορισμὸς τῶν ἀντικειμένων τῆς προσοχῆς. Οὕτω βλέπομεν τοὺς βαθεῖς ἐπιστήματους τὰ μὴ προσέχων εἰς ἄλλα πλὴν τῆς ἐπιστήμης τῶν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο λέγομεν **συγκέντρωσιν τῆς προσοχῆς.**

Ἡ ἔχου ἐντασιν προσοχῆς θὰ ἔχῃ καὶ συγκέντρωσιν. Ἡ ἀφηρημέδα τῶν σοφῶν εἶναι συγκέντρωσις εἰς ὀρισμένην ὁμάδα παραστάσεων καὶ ἰσχυρὰ κωλύσις τῶν ἄλλων.

2. **Καταμερισμός.** Ὁ Ναπολέον ἠδύνατο νὰ ὑπαγορεύῃ διαταγὰς διαδοχικῶς εἰς πολλοὺς γραφεῖς καὶ νὰ παρατηρῇ πάντα τὰ συμβαίνοντα κατὰ τὴν μάχην. Ὁ διευθυντὴς ὀρχήστρας προσέχει εἰς ὅλα τὰ ὄργανα. Ἡ ἰδιότης αὕτη λέγεται **καταμερισμός τῆς προσοχῆς**. Ὁ ἔχων καταμερισμὸν διευθύνει τὴν προσοχὴν διαδοχικῶς εἰς πολλὰ ἀντικείμενα. Ὁ βαθμὸς τῆς σαφήνειας τῶν παραστάσεων τῆς προσοχῆς εἶναι εἰς τὸν καταμερισμὸν μικρότερος. Διὰ τοῦτο ὁ ἔχων καταμερισμὸν ἔχει καὶ κάποιον ἐπιπολαιότητα.

Ἡ σχέση μετὰ τῆς ἐντάσεως ἢ συγκεντρώσεως καὶ τοῦ καταμερισμοῦ εἶναι σχέσις ἀντίστροφος, δηλαδὴ αὐξανομένης τῆς ἐντάσεως ἐλαττοῦται ὁ καταμερισμός, καὶ αὐξανομένου τοῦ καταμερισμοῦ ἐλαττοῦται ἡ ἐντασις ἢ συγκέντρωσις. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἐντασις (σαφήνεια) εἶναι ποσότης περιορισμένη εἰς ἕκαστον ἄτομον, καὶ διὰ τοῦτο, διὰν διανεμηται εἰς ὀλίγα, ἡ ποσότης τῆς σαφήνειας ἕκαστου εἶναι μεγαλυτέρα, παρὰ ἐὰν διανεμηται εἰς πολλὰ. Αὐξάνοντες ὅθεν τὴν σαφήνειαν καὶ εὐκρίνειαν ὁμάδος τινὸς παραστάσεων, καθιστῶμεν τὰς ἄλλας παραστάσεις ἀσαφεσιέρας.

3) Τρίτη ἰδιότης εἶναι ἡ **προσαρμογὴ τῆς προσοχῆς**, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν εὐκολίαν καὶ τὴν ταχύτητα μεθ' ἧς ἡ προσοχὴ στρέφεται ἀπὸ τὸ ἓν θέμα εἰς ἄλλο διάφορον· π. χ. ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν μυθιστορήματος εἰς μελέτην ἐπιστημονικὴν κλπ.

4) Τετάρτη ἰδιότης εἶναι ἡ **εὐστάθεια τῆς προσοχῆς**, ἣτις μετρεῖται μετὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ προσοχὴ ἄνευ διακοπῆς στρέφεται πρὸς ἓν θέμα. Συνήθως ἡ προσοχὴ δὲν μένει τελείως σταθερά, ἀλλ' ἐκτρέπεται ἐπανερχομένη πάλιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος (**κυμαινομένη προσοχὴ**).

5) Πέμπτη ἰδιότης εἶναι ἡ **διάσκεια τῆς προσοχῆς**, ἣτις μετρεῖται μετὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ προσοχὴ δύναται μετὰ πλήρη ἐντασιν καὶ ζωηρότητα νὰ λειτουργήσῃ. Μετ' αὐτὸν ἐτέρχεται ἡ

κόπωσης. Ἡ διάρκεια τῆς προσοχῆς τῶν μικρῶν εἶναι βραχεῖα, διότι ἀμέσως κουράζονται.

4. Διέγερσις καὶ διατήρησις τῆς προσοχῆς.

Διεκρίναμεν ἀνωτέρω δύο εἶδη προσοχῆς, τὴν *ἐκουσίαν* καὶ τὴν *ἀκουσίαν*. Ἡ ἐκουσία προσοχὴ διεγείρεται διὰ τῆς βουλήσεως ἡμῶν, ἡ δὲ ἀκουσία ἄνευ αὐτῆς. Διὰ νὰ διεγερθῇ ἡ ἀκουσία προσοχὴ πρὸς ἓν θέμα χρειάζεται 1) *ἰσχυρὸς ἐρεθισμὸς* π.χ. κρότος πυροβόλου διακόπτει τὴν προσοχὴν καὶ στρέφει αὐτὴν πρὸς αὐτόν, ἐπίσης ὁ σεισμὸς κ.λ.π. 2) Γεγονὸς *ἀσύνηθες ἢ διάφορον* τοῦ ἤδη συμβαίνοντος· π.χ. ἐν ᾧ ὅλοι προσέχουν εἰς τὸ μάθημα, κάποιος μαθητὴς τραγουδεῖ σιγὰ σιγὰ, καὶ προσελκύει τὴν προσοχὴν τῶν συμμαθητῶν του. Τὸ νέον φάσμα τῆς διδασκαλίας ἐλκύει τὴν προσοχὴν τῶν μαθητριῶν. 3) Τὸ θέμα νὰ διεγείρῃ καὶ κάποιον συναίσθημα, δηλαδὴ νὰ εἶναι *ἐνδιαφέρον θέμα*, καὶ 4) τὸ θέμα αὐτὸ νὰ ἔχῃ *συγγενεῖς* παραστάσεις, αἵτινες ἀναπλαττόμεναι νὰ συγκρατοῦν αὐτὸ εἰς κατάστασιν προσοχῆς. Ὁ βοτανικὸς π. χ. διερχόμενος διὰ κήπου θὰ προσέξῃ εἰς τὰ διάφορα φυτὰ, διότι ἔχει πολλὰς γνώσεις περὶ αὐτῶν.

ΙΟ. Διαφέρον.

1. Τί εἶναι διαφέρον.

Λέγομεν διὰ τὰ παιγνίδια διεγείρουν τὸ διαφέρον τῶν παιδίων, αἱ χρωμαστικαὶ εἰκόνες ἐπίσης κ.λ.π. Ἐπίσης ἔχω διαφέρον διὰ τὸ ἐπάγγελμά μου, ἢ ἀναγινώσκω βιβλίον μετὰ διαφέροντος. Τὰ παιγνίδια, αἱ χρωμαστικαὶ εἰκόνες διεγείρουν εἰς τὰ παιδιά ἓνα εὐχάριστον συναίσθημα, τοῦτο πάλιν κατορθώνει νὰ συγκρατήσῃ τὴν προσοχὴν ἐπὶ μακρῶν χρόνων εἰς τὰ παιγνίδια. Ἄμα τὸ παιδί παύσῃ νὰ εὐχαριστεῖται, θὰ παύσῃ καὶ τὸ διαφέ-

ρον. Ὅμοιον συμβαίνει, όταν ἀναγινώσκω βιβλίον τι· τὰ ἀναγινωσκόμενα διεγείρουν πρῶτον ἓνα συναίσθημα περιεργείας ἢ ἄλλο, τοῦτο πάλιν διεγείρει καὶ συγκρατεῖ ἐπὶ μακρῶν τὴν προσοχὴν.

Διαφέρον λοιπὸν εἶναι διαρκῆς προσοχὴ ἢ ὁποῖα διεγείρεται ὑπὸ συναισθήματος.

Ἄλλὰ ὁ ἔχων διαφέρον πρὸς τι ἀντικείμενον ἀσχολεῖται πολλάκις μὲ αὐτό. Π. χ. ὁ ἔχων διαφέρον διὰ τὴν μουσικὴν φοιτᾷ εἰς τὰς συναυλίας, ἀκούει μαθήματα μουσικῆς, συζητεῖ εὐχαρίστως περὶ αὐτῆς. Διὰ τοῦτο λέγομεν διὸ τὸ διαφέρον προκαλεῖ ἐνέργειαν ἢ εἶναι αὐτενέργεια. Τοῦτο συμβαίνει διότι τὸ ἀντικείμενον τοῦ διαφέροντος ἱκανοποιεῖ ἔμφυτον ἢ ἐπίκτητον τάσιν τοῦ ἀτόμου. Π. χ. τὸ παιδίον, ἐλειδῆ ἔχει ἔμφυτον τάσιν πρὸς κίνησιν, διὰ τοῦτο στρέφεται πρὸς πᾶν ἀντικείμενον τὸ ὁποῖον ἱκανοποιεῖ αὐτήν. Ἄνθρωπος πάσχων ἀκούει μετὰ διαφέροντος πᾶσαν συμβουλήν περὶ τῆς θεραπείας τῆς ἀσθενείας του.

2. *Εἶδη τοῦ διαφέροντος.*

Διακρίνομεν ἐν πρώτοις δύο εἶδη διαφέροντος, τὸ ἄμεσον καὶ τὸ ἔμμεσον. Τὸ παιδί π. χ. ἔχει ἄμεσον διαφέρον πρὸς τὰς παιδικὰς, διότι αἱ παιδικαὶ διεγείρουν ἀπ' εὐθείας τὴν προσοχὴν αὐτοῦ. Τὸ διαφέρον, τὸ ὁποῖον ἔχει ὁ ἐργάτης διὰ τὸ ἐπάγγελμα, εἶναι ἔμμεσον, διότι διεγείρεται ἢ προσοχὴ πρὸς αὐτὸ οὐχὶ ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ διὰ μέσου τοῦ διαφέροντος πρὸς τὴν τροφήν καὶ τὰ ἄλλα, ὧν ἔχει ἀνάγκην διὰ τὴν ζῆσιν, ἤτοι τὸ ἐγὼ θεωρεῖ τὸ ἐπάγγελμα ὡς μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν ἄλλου σκοποῦ· ἐπίσης όταν ὁ μαθητὴς προσέχη εἰς τὸ μάθημα ἐκ φόβου τιμωρίας ἢ διὰ τὸν βαθμόν, ἔχει ἔμμεσον διαφέρον πρὸς τὸ μάθημα. Δεύτερον ἀναλόγως τῶν ἀντικειμένων, πρὸς τὰ ὁποῖα διευσθύνεται τὸ διαφέρον, διακρίνει ὁ Ἐρβартος 6 εἶδη διαφέροντος :

1) *Τὸ ἐμπειρικόν.* Κατ' αὐτό, τὸ ἀντικείμενον τοῦ διαφέ-

ροντος είναι αἱ ἐμπειρίαι, ὅσα δηλαδή διὰ τῆς ἰδίας πείρας ἀποκτιᾶ τις. Ἐμπειρικὸν διαφέρειν ἔχει ὅστις θέλει νὰ γνωρίσῃ τὰ πράγματα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα, τὰ φυσικὰ φαινόμενα κ.λπ.

2) **Τὸ θεωρητικόν.** Κατ' αὐτὸ, τὸ ἀντικείμενον ἐρεῦνης εἶναι ἡ αἰτία, ὁ λόγος, ὁ σκοπὸς ἐνὸς φαινομένου. Τοιοῦτο διαφέρειν ἔχει π.χ. ὁ ἐλισστήμων ὁ ἀναζητῶν τοὺς νόμους τῆς φύσεως.

3) **Τὸ καλαισθητικόν.** Κατ' αὐτὸ ἡ προσοχὴ διευθύνεται πρὸς τι ὠραίων. Τοιοῦτο διαφέρειν ἔχει ὁ ἀσχολούμενος μὲ τὰς καλὰς τέχνας.

4) **Τὸ ἠθικόν.** Κατ' αὐτὸ ἡ προσοχὴ διεγείρεται ὑπὸ τῶν καλῶν ἢ κακῶν πράξεων. ἠθικὸν διαφέρειν ἔχει, ὅστις διαρκῶς σκέπτεται, πῶς νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν.

5) **Τὸ κοινωνικόν.** Κατ' αὐτὸ ἡ προσοχὴ διευθύνεται εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας, τὰς ὁποίας ὁ ἐνδιαφερόμενος προσπαθεῖ νὰ πληρώσῃ, καὶ

6) **Τὸ θρησκευτικόν.** Κατ' αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς προσοχῆς εἶναι τὰ τῆς θρησκείας. Ὁ ἔχων θρησκευτικὸν διαφέρειν ἀναγινώσκει θρησκευτικὰ βιβλία, πηγαίνει εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ προσπαθεῖ νὰ τηρήσῃ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ.

II. Περὶ ἀντιλήψεως.

1. Τί εἶναι ἀντίληψις.

Ἐγράψαμεν εἰς τὴν σελίδα 35 τί εἶναι ἀντίληψις ἀντικειμένου, εἰς τὸ κεφάλαιον δὲ αὐτὸ θὰ ἐξετάσωμεν πῶς παράγεται ἡ ἀντίληψις.

Πείραμα 1. Ἐὰν δείξωμεν εἰς μαθητὰς τὴν εἰκόνα τῆς ἐν Νιβαρίνω ναυμαχίας καὶ ζητήσωμεν ἀπὸ αὐτοὺς γὰ γράψουν τί

ἀντιλήφθησαν, θὰ ἀναγνώσωμεν διαφόρους περιγραφὰς τῆς εἰκόνας.

Πείραμα 2. Ἐάν ἐρωτήσωμεν διαφόρους αὐτόπτες μάρτυρας ἑνὸς γεγονότος, π. γ. τῆς φιλονεικίας δύο μαθητῶν, θὰ ἀκούσωμεν ποικιλωτάτας ἀντιλήψεις τοῦ αὐτοῦ συμβάντος.

Ὅμοια περράματα δυνάμεθα νὰ κάμωμεν μὲ διάφορα αἰσθητὰ ἀντικείμενα.

Πῶς συῆβη νὰ παραχθοῦν ποικίλαι ἀντιλήψεις διὰ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ;

Ὅταν παρουσιάσθῃ πρὸ τῶν αἰσθήσεων τῶν μαθητῶν τὸ ἔξωτερικὸν ἀντικείμενον, δηλαδὴ ἡ εἰκὼν, τὸ συμβάν, παρήχθη βεβαίως εἰς τὴν συνείδησίν των αἰσθημά τι, τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὁμοιον εἰς ὄλους, ἔάν αἱ αἰσθήσεις των δὲν ἔχουν πάθῃσιν τινα Ἡ ποικιλία τῶν ἀντιλήψεων τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου θὰ προέρχεται οὐχὶ κυρίως ἀπὸ τὸ αἰσθημα, ἀλλ' ἀπὸ τὰς γνώσεις ποῦ ἀπέκτησεν ἕκαστον ὑποκείμενον περὶ τοῦ αἰσθητοῦ τούτου πράγματος, δηλαδὴ ἀπὸ τὰς παραστάσεις του. Ὅσοι π. γ. εἶδον προηγουμένως τὴν εἰκόνα θὰ ἀναγνωρίσουν ἀμέσως τὸ παριστανόμενον ὑπ' αὐτῆς, ἐπίσης ὅσοι εἶδον ἄλλοτε εἰκόνα πολεμικῶν πλοίων τῆς ἐποχῆς τοῦ 1821, θὰ ἀνεγνώρισαν, ὅτι παριστάνει ναυμαχίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐπίσης εἰς τὸ δεύτερον πείραμα ὅσοι ἔχουν σχηματίσει κακὴν ἰδέαν περὶ ἑνὸς ἐκ τῶν μαθητῶν οἱ ὁποῖοι ἐφιλονείκησαν θὰ παραστήσουν ὧ; μᾶλλον ἔνοχον αὐτόν. Αἱ ἀναπλατιόμεναι παραστάσεις δὲν εἶναι κερχωρισμένως συνειδηταὶ εἰς ἡμᾶς καθ' ἣν στιγμὴν παράγεται ἡ ἀντίληψις, συμπεραίνομεν ὁμῶς τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν ἐκ τῆς ποικιλίας τοῦ ἀποτελέσματος.

Ὅσοι κατὰ τὴν ἀντίληψιν γίνονται αἱ ἐξῆς μερικαὶ λειτουργίαι :

1. — Αἰσθησις ἢτις παρήγαγε τὸ αἰσθημα.
2. — Ἀνάπλασις παραστάσεων ὁμοίων πρὸς τὸ αἰσθημα, καὶ
3. — Συγχώνευσις τῶν παραστάσεων μετὰ τοῦ αἰσθηματος.

Ἡ ἀντίληψις λοιπὸν ὡς προῖόν περιέχει δύο συνιστώσας, τὸ αἶσθημα καὶ ὁμοίως πρὸς τὸ αἶσθημα παραστάσεις. Τὸ αἶσθημα λέγεται τὸ ἀντικειμενικὸν μέρος τῆς ἀντιλήψεως, ἡ δὲ παράστασις τὸ ὑποκειμενικόν.

Τὸ ὑποκειμενικὸν μέρος τῆς ἀντιλήψεως δύναται νὰ εἶναι πᾶσα ὁμοίως πρὸς τὸ αἶσθημα παράστασις ἢ πᾶσα παράστασις ἔχουσα ἰσχυρὰν τάσιν ἀναπλάσεως, ὡς συμβαίνει π. χ. εἰς ἔμμονον ἰδέαν καταδιώξεως ἧτις ἐτιδρῶσα ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων δημιουργεῖ φανταστικὰς ἀντιλήψεις.

Ὅστις ἀντίληψιν μὲν ὡς προῖόν θὰ ὀρίσωμεν τὸ αἶσθημα μετὰ τοῦ ὁποίου συνεχωνεύθησαν παραστάσεις ἀναπλασθεῖσαι.

Ὡς λειτουργίαν δὲ τὴν αἰσθησίν ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ, ἀνάπλασιν παραστάσεων καὶ συγχώνευσιν αὐτῶν.

Εὐκόλως ἐξηγοῦμεν διατί οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ποικίλας ἀντιλήψεις τοῦ αὐτοῦ ἐξωτερικοῦ ἀντικειμένου, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ποικιλίαν τοῦ παραστατικοῦ πλοῦτου αὐτῶν. Οὕτω π. χ. ὁ μικρὸς Γεώργιος διὰν εἶδε πρώτην φορὰν χιόνι τὸ ἐξέλαβε διὰ ζάχαριν, διότι παράστασις ζαχαρέως ἀνεπλάσθη. Παιδίον κατεχόμενον ἀπὸ τὰς παραστάσεις παραμυθιοῦ περὶ φαντασμάτων ἐκλαμβάνει ἓνα δένδρον τὴν νύκτα ὡς τὸν δράκο τοῦ παραμυθιοῦ.

Τὸ παιδίον Α. ἐρωτώμενον συχνὰ τί ἀντελήφθη ἀπὸ διάφορα αἰσθητὰ ἀντικείμενα ἢ συμβάντα λέγει κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ πραγματικὰ γνωρίσματα τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων καὶ συμβάντων. Τὸ παιδίον Β. τοῦναντίον λέγει φανταστικὰ γνωρίσματα τῶν ἀντικειμένων. Διὰ τὸ παιδίον Α. λέγομεν, *ὅτι ἔχει ἀντικειμενικὴν ἀντίληψιν*, διὰ δὲ τὸ παιδίον Β. *ὑποκειμενικὴν*. Εἰς μὲν τὸ Α. ἐπέδρασε περισσότερον τὸ αἶσθημα, εἰς τὸ Β. αἱ παραστάσεις.

Διακρίνομεν τόσα εἶδη ἀντιλήψεως, ὅσα καὶ εἶδη αἰσθημάτων, δηλ. ὀπτικὰς, ἀκουστικὰς, κινητικὰς, ἐπιδερμικὰς, γευ-

στικάς, ὁσφραντικάς καὶ ὄργανικάς ἀντίληψεις. Ἐπίσης διακρίνομεν τόσα εἶδη ὅσα καὶ ἀντικείμενα αἰσθητά. Οὕτω ἔχομεν ἀντίληψιν μῆλου, ἀντίληψιν προβάτου κλπ.

Διὰ τῆς λέξεως ἀντίληψις ἐννοοῦμεν λοιπὸν δύο τινά, τὴν λειτουργίαν καὶ τὸ προϊόν αὐτῆς.

2. Σύγκρισις ἀντίληψεως πρὸς τὴν παράστασιν.

Ἄς συγκρίνωμεν τὴν ἀντίληψιν τοῦ κήπου καὶ τὴν παράστασιν αὐτοῦ, ὡς ὑποθέσωμεν δηλαδή, ὅτι εἴμεθα πρῶτον εἰς τὸν κήπον καὶ ὕστερον εἰς τὸ σχολεῖον καὶ σκεπτόμεθα περὶ τοῦ κήπου. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, ἐπειδὴ οἱ ἐξωτερικοὶ ἐρεθισμοὶ διαρκῶς ἐρεθίζουσι τὰ αἰσθητήρια, ἡ ἀντίληψις τοῦ κήπου παραμένει σταθερὰ εἰς τὴν συνείδησίν μας, μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν εἰσόδον εἰς ἄλλα ψυχικὰ γεγονότα, ἀσχολούμεθα δηλαδή σταθερῶς περὶ τοῦ κήπου, βλέπομεν τὰ δένδρα του, τὰ ἄνθη, τὸς πρασιάς, τὰ ἐντὸς εὐρισκόμενα ζῶα, ἀκούομεν τὴν φωνὴν τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ἄλλων ζῴων. Ὅλα τὰ μέρη τοῦ κήπου παρίστανται σαφῶς, χωρὶς καμμίαν σύγχυσιν, εὐάρεστα συναισθήματα διεγείρονται, τὰ ὅποια καθιστοῦν τὴν ἀντίληψιν τοῦ κήπου ζωηράν. Ἡ ἀντίληψις λοιπὸν τοῦ κήπου εἶναι σταθερὰ, σαφῆς καὶ ζωηρά. Εἰς τὴν δευτέραν ὁμως περίπτωσιν, ἐὰν ἐπιχειρήσωμεν εἰς τὸ σχολεῖον νὰ διδάξωμεν περὶ τοῦ κήπου, θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οἱ μαθηταὶ μας δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν προσοχὴν, διότι ἡ παράστασις τοῦ κήπου, τὴν ὅποιαν προσπαθοῦν νὰ ξένθυμηθοῦν, δὲν παραμένει σταθερὰ εἰς τὴν συνείδησίν των, δὲν διακρίνουσι σαφῶς τὰ συστατικά τοῦ κήπου καὶ δὲν ἔχουν τὸ αὐτὸ διαφέρον διὰ τὸ μάθημα. Ἡ παράστασις τοῦ κήπου εἰς τοὺς μαθητὰς ἦτο ἀσταθῆς, ἀσαφῆς καὶ μὴ ζωηρά. Αὐτὸ οὐμβαίνει δι' ὅλας τὰς ἀνιλήψεις καὶ παραστάσεις. Ὡστε ἡ μὲν ἀντίληψις εἶναι σταθερὰ, σαφῆς [καὶ ζωηρὰ, ἡ δὲ παράστασις ἀσταθῆς, ἀσαφῆς καὶ μὴ ζωηρὰ.

12. Πρόσληψις.

Είδομεν εἰς τὴν ἀντίληψιν, ὅτι πᾶν νέον αἴσθημα γίνεται ἀντιληπτὸν διὰ τῆς ἀναπλάσεως καὶ συγχωνεύσεως ὁμοίων πρὸς αὐτὸ παρασιώσεων. Ἐπίσης εἰς τὴν φαντασίαν παρετηρήσαμεν, ὅτι διὰ τῶν παλαιῶν παρασιώσεων σχηματίζομεν νέας συνθέσεις αὐτῶν, καὶ εἰς τὴν προσοχὴν εἶδομεν, ὅτι γεγονότα τινὰ γίνονται σαφῶς συνειδητὰ λόγῳ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὰ παλαιά. Τὰ φαινόμενα ταῦτα ἀποδεικνύουν τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἔχουν τὰ παλαιὰ ψυχικὰ γεγονότα ἐπὶ τῶν νέων. Πᾶν νέον συνειδητὸν γεγονός καθίσταται νοητὸν διὰ τῆς βοηθείας τῶν παλαιῶν, ἥτοι τὸ παρελθὸν γεγονός προσδιορίζει τὸ παρόν. Διὰ τοῦτο οἱ ψυχολόγοι ἰσχυρίζονται, ὅτι πᾶν ὅ,τι ἔζησε τὸ αἶμα καὶ οἱ πρόγονοί του, ὑφίσταται ὑποσυνειδήτως, ὁποτελοῦν τὸ σκοτεινὸν βάθος τοῦ λίνκος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγγράφονται αἱ νέα ἐντυπώσεις. Τὸ φαινόμενον τοῦτο καλοῦμεν *πρόσληψιν*. *Πρόσληψις* λοιπὸν ὀνομάζεται ἡ κατανόησις τοῦ νέου γεγονότος διὰ τοῦ παλαιοῦ. Π. χ. ὁ μαθητὴς Α. δὲν ἠενόησε τὸ περὶ ὑφαιρέσεως μᾶθημα, διότι ἀπουσίαζεν ἀπὸ τὰ μαθήματα περὶ τοῦ τόκου, ἐν ᾧ ὁ μαθητὴς Β. εὔρεν αὐτὸ εὐκόλον. Ὅταν μᾶς ὁμιλοῦν εἰς ξένην ἀγνωστον εἰς ἡμᾶς γλώσσαν, δὲν ἐννοοῦμεν, διότι δὲν ἔχομεν συγγενεῖς παρασιώσεις τῶν ἀκουομένων λέξεων, παρεξηγοῦμεν εὐκόλως τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις τοῦ προσώπου, τὸ ὁποῖον ἀντιπαθοῦμεν. διότι ἡ ἀναπλασιομένη ἀντιπάθεια ἐκηρεάζει τὴν ἀντίληψιν κ. λ. π. Παραδείγματα πρόσληψεως εἶνε ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν φαντασίαν. Τὰ παλαιὰ γεγονότα λέγονται *προσλαμβανοντα*, τὰ δὲ νέα *προσλαμβανόμενα*.

13. Ἀνγκεφαλιώσεις.

Ἐγνωρίσαμεν μέχρι τοῦδε τὰς ἐξῆς λειτουργίας τῆς ψυχῆς :

1) *Τὴν αἰσθῆσιν*. Δι' αὐτῆς ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς γίνεται γνωστὸς εἰς τὴν ψυχὴν καὶ παράγονται αἰσθήματα.

2) *Τὴν ἀντίληψιν*. Δι' αὐτῆς τὸ αἶσθημα, συνδεόμενον πρὸς ὁμοίαν παραστάσιν, καθίσταται σιφέςτερον, εὐκρινέστερον, ἥτοι ἐξηγεῖται τὰ προϊόντα τῆς ἀντιλήψεως καλοῦνται ἐπίσης ἀντιλήψεις.

3) *Τὴν μνήμην*. Δι' αὐτῆς τὰ ψυχικὰ γεγονότα, αἱ παραστάσεις, διατηροῦνται καὶ ἀναπλάττονται.

4) *Τὴν φαντασίαν*, διὰ τῆς ὁποίας συνδυάζομεν κατὰ νέον τρόπον τὰς ἀναπλαττωμένας παραστάσεις.

5) *Τὴν πρόσληψιν*, διὰ τῆς ὁποίας, τῇ βοήθειᾳ παλαιῶν παραστάσεων, κατανοοῦμεν τὰς νέας.

6) *Τὴν προσοχὴν*, δι' ἧς ψυχικὰ τινα γεγονότα καθίστανται σαφέστερα. Πλὴν τῆς αἰσθήσεως, αἱ ἄλλαι λειτουργίαι δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς διάφοροι ἀπόψεις μιᾶς μεθοδικῆς λειτουργίας, τοῦ *συνειρμοῦ τῶν παραστάσεων*. Πρὸς ἕνα ἀντίληψις εἶναι σύνθεσις αἰσθήματος καὶ παραστάσεως, μνήμη ἢ διὰ πολλῶν συνδέσεων διατήρησις καὶ ἀνάπλασις παραστάσεων, φαντασία σύνθεσις ἐπίσης παραστάσεων, πρόσληψις ὁμοίως, ἡ δὲ προσοχὴ εἶναι φῶς προερχόμενον ἐκ τῆς παρουσίας παλαιῶν γνωσίων παραστάσεων.

14. Περὶ νόσεως.

1. Τί παράγει.

Ἡ νόσις εἶναι μία πνευματικὴ λειτουργία τῆς ἐπίσεως ὁμηχανισμὸς θὰ γίνῃ κατανοητὸς, ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰ προϊόντα αὐτῆς. Πρὸς τοῦτο ἄς θέσωμεν εἰς ἐνέργειαν αὐτὴν, δηλαδὴ ἄς σκεφθῶμεν περὶ τινος ἀντικειμένου π. χ. περὶ τοῦ πίνακος, τὸν ὁποῖον βλέπομεν.

1. — Ὁ πίναξ εἶναι μαῦρος.
2. — Ὁ πίναξ στηρίζεται ἐπὶ τρίποδος.
3. — Ὁ πίναξ ἔχει σχῆμα ὀρθογωνίου

κ. λ. π.

Ἐκαστον ἐξ αὐτῶν ἀποτελεῖ ἓν τέλειον ἀπλοῦν διανόημα, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν *κρίσιν*. Ἡ νόησις λοιπὸν παράγει κρίσεις. Ἄπασαι αἱ γνώσεις ἡμῶν εἶναι σύνολον καλῶς διατεταγμένων κρίσεων. Ἡ διὰ λέξεων ἔκφρασις τῆς κρίσεως λέγεται *πρότασις*.

Ἡ σπουδαιότερα ιδιότης τῆς κρίσεως εἶναι ὅτι ἔχει δύο μέλη, τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ κατηγορημα. Ἄν τὸ ἓν ἐκ τούτων λείψῃ, ἡ κρίσις εἶναι ἀτελής.

Κρίσεις δυνάμεθα νὰ παραγάγωμεν χωρὶς νὰ ἐκφράσωμεν αὐτὰς διὰ λέξεων.

Πολλαὶ κρίσεις ὁμοῦ ἀποτελοῦν *σύνθετον διανόημα*.

2. Πῶς παράγονται αἱ κρίσεις.

Ὡς πρὸς τρόπον τῆς παραγωγῆς διακρίνομεν δύο εἶδη κρίσεων. Πρῶτον τὰς *παραγωγικὰς κρίσεις*, τὰς ὁποίας ἡμεῖς δι' αὐτενεργοῦ νοήσεως διὰ πρώτην φορὰν παράγομεν καὶ δεύτερον τὰς *ἀναπαραγωγικὰς*, τὰς ὁποίας προσλαμβάνομεν ἀπὸ ἄλλου καὶ ἀργότερον ἐπαναλαμβάνομεν.

Αἱ ἀναπαραγωγικαὶ παράγονται ὡς ἑξῆς. Ἀκούοντες π. γ. τὴν κρίσιν, αἱ Ἕλληγες ἐνίκησαν εἰς τὴν Σαλαμίνα» συνδέομεν τὸ ὑποκείμενον μὲ τὸ κατηγορημα. Ταῦτα παραμένουν σινδεδεμένα κατὰ τοὺς νόμους τοῦ συνειρημοῦ, ἀναπλαττόμενα ἀργότερον κατὰ τὴν αὐτὴν σειράν. Διὰ *συνθέσεως* λοιπὸν παράγονται αἱ τοιαῦται κρίσεις. Δι' αὐτὰς βοηθεῖ πολὺ καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς μνήμης. Τοιαῦται (ἀναπλάσεις ξένων κρίσεων) εἶναι αἱ πρώται κρίσεις τῶν παιδίων.

Ἄς ἴδωμεν τώρα πῶς παράγονται αἱ παραγωγικαὶ κρίσεις.

Βλέποντες π. χ. διὰ πρώτην φοράν εἰς θηριοτροφεῖον λέοντα σχηματίζομεν τὰς ἑξῆς κρίσεις :

1.— Τὸ ζῶον αὐτὸ εἶναι λέων.

2.— Ὁ λέων αὐτὸς ἔχει μεγαλοπρεπὲς παράστημα.

3.— Ὁ λέων στριφογυρίζει εἰς τὸ κλουβί, κ. λ. π.

Ἐφορμὴν πρὸς παραγωγὴν κρίσεως ἔδωκεν ἡ ἐντύπωσις ἐκ τῆς θέας τοῦ λέοντος. Πάντοτε διὰ νὰ παραχθῇ νέα τις κρίσις πρέπει νὰ προϋλάσῃ εἰς τὴν συνείδησίν μας ἕν ψυχικὸν γεγονός σύνθετον, π. χ. αἴσθημα, ἀντίληψις, παράστασις ἢ καὶ ἄλλαι κρίσεις. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ πρὸς κρίσιν θέμα.

Ἀπὸ τὸ θέμα διηυθύνθη ἡ προσοχὴ εἰς ἕν μέρος αὐτοῦ π. χ. τὴν μορφήν ἢ τὸ σχῆμα, ἔπειτα εἰς τὸ παράστημα, εἰς τὴν κίνησιν τοῦ λέοντος κ.λ.π.

Ἡ ἐνέργεια αὕτη τῆς νοήσεως λέγεται ἀνάλυσις.

Ὅταν ἡ προσοχὴ μου διηυθύνθη εἰς τὸ σχῆμα τοῦ ζῴου καὶ ἀνεγνώρισα αὐτὸ ὡς λέοντα θὰ συνέβη ἀνάπλασις παραστάσεως τῆς εἰκόνας λέοντος τὴν ὁποίαν εἶδον ἄλλοτε πρὸς τὴν παράστασιν ταύτην *συνεκρίθη* ἡ παρούσα ἐκ τῆς μορφῆς ἐντύπωσις. *Σύγκρισις* λοιπὸν εἶναι ἡ δευτέρα ἐνέργεια τῆς νοήσεως.

Τέλος μετὰ τὴν σύγκρισιν ἐγένετο *σύνθεσις* τοῦ ὑποκειμένου «τὸ ζῶον αὐτὸ» μετὰ τοῦ *κατηγορήματος* «εἶναι λέων» δηλαδὴ τῆς παρούσης γενικῆς ἐντυπώσεως μετὰ τῆς παραστάσεως τοῦ λέοντος.

Ὅστε πρὸς παραγωγὴν πρωτοτύπου κρίσεως γίνονται *τρεῖς μερικαὶ ἐνέργειαι τῆς νοήσεως*: ἀνάλυσις, σύγκρισις καὶ σύνθεσις.

Ἄν θέλωμεν νὰ ὀρίσωμεν τὴν κρίσιν θὰ εἴπωμεν :

Κρίσις εἶναι ἡ σύνθεσις δύο ψυχικῶν γεγονότων δι' ἀναλύσεως καὶ συγκρίσεως παραχθεῖσα.

Ἡ σύνθεσις ὑποκειμένου καὶ κατηγορήματος δὲν γίνεται κατὰ τοὺς νόμους τοῦ συνειρημοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὰ λεγόμενα ἀξιώματα τῆς νοήσεως. Π. χ. εἰς τὴν πρώτην κρίσιν «τὸ ζῶον αὐτὸ

είναι λέων» ἐφηροῦσθη τὸ **ἀξιωμα τῆς ταυτότητος**, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει δύο ὅμοια ἢ τὰ αὐτὰ γεγονότα.

3. Ἐποπτεία.

Ἐάν, ἔχοντες πρὸ τῶν αἰσθήσεων μας τὸν πίνακα A, σχηματίζωμεν διὰ τῆς νοήσεως πά····· τὰς δυνατὰς κρίσεις περὶ τῶν γνωρισμάτων αὐτοῦ, π. χ.

Ἄ	Ὁ πίναξ A. εἶναι λεῖος	}	ἐποπτεία τοῦ
πίνακος A.	
Ἄ	ἔ			χρησιμεῖται διὰ νὰ γράφωμεν
Ἄ	ἔ			εἶναι μαῦρος, διότι. . .
Ἄ	ἔ			εἶναι βαρὺς, κτλ.

λέγομεν, ὅτι σχηματίζομεν **ἐποπτείαν** τοῦ πίνακος A.

Ἡ ἐποπτεία αὕτη εἶναι σύνολον κρίσεων, αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουσι πάντα τὰ γνωρίσματα ἑνὸς ὄρισμένου ἀντιληπτοῦ ἀντικειμένου. Βάσις πρὸς μόρφωσιν ἐποπτείας εἶναι σύνθετος ὀλικὴ ἀντίληψις ὄρισμένου ἀντικειμένου περιέχουσα μερικὰς ἀντιλήψεις σχηματισθείσας ἐκ διαφόρων αἰσθήσεων. Ἐνεκα τοῦτου ἡ ἐποπτεία, π. χ. τοῦ πίνακος A., περιλαμβάνει κρίσεις, αἱ ὁποῖαι παρήχθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μερικῶν ἀντιλήψεων.

Ἄ Ὁ πίναξ εἶναι λεῖος (ἐξ ὀπτικῆς ἀντιλήψεως).

Ἄ Ὁ πίναξ εἶναι βαρὺς (ἐξ ἀντιλήψεως τοῦ βάρους).

Ἄ Ὁ πίναξ εἶναι μαῦρος (ἐξ ὀπτικῆς ἀντιλήψεως).

Ἡ ἐποπτεία δύναται νὰ μορφωθῇ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει παραστάσεων. Π. χ. δι' ἀναγνώσεως σχηματίζει τις τὴν ἐποπτείαν τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας. Αἱ λέξεις ἀναπλάττουσι παραστάσεις, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων σχηματίζονται αἱ κρίσεις. Εἰς τοῦτο συντελεῖ καὶ ἡ φαντασία. Αἱ ἐποπτεῖαι αὗται λέγονται **πνευματικαί**, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς προηγουμένας, αἱ ὁποῖαι ἀποκτῶνται διὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ λέγονται διὰ τοῦτο **ὀλικάι**. Ἡ ἐποπτεία λοιπὸν ἔχει δύο περιεχόμενα, τὸ ἐν λογικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι σύνολον

κρίσεων, τὸ δαίτερον ψυχικόν, ἦτοι σύνθετον ὀλικὴν παράστα-
σιν ἢ ἀντίληψιν ἑνὸς ἀντικειμένου.

4. Ἐννοία.

Διὰ τῆς λέξεως τρίγωνον, ἐννοοῦμεν πλῆθος ὁμοειδῶν ἀντι-
κειμένων (σχημάτων), ἐπίσης διὰ τῆς λέξεως πίναξ, ἐννοοῦμεν
πλῆθος ὁμοειδῶν ἀντικειμένων, ὅπως καὶ διὰ τῶν λέξεων ἵππος,
λύκος, ἀκρωτήριον, κύκλος κ.λ.π. Αἱ λέξεις αὗται λέγονται ἀντι-
προσωπεύου ἔννοιαι. Τί εἶναι ἔννοια τριγώνου; θὰ τὸ εὗρωμεν
εὐκόλως, ἂν ἐρωτήσωμεν τί εἶναι τρίγωνον.

Τὸ τρίγωνον εἶναι εὐθύγραμμον σχῆμα	} ἔννοια τριγώνου
» ἔχει τρεῖς πλευράς	
» ἔχει τρεῖς γωνίας	

Αἱ τρεῖς αὗται κρίσεις ἐκφράζουσι τρία γνωρίσματα κοινὰ εἰς
ὅλα τὰ τρίγωνα. Εἶναι δὲ καὶ τὰ μόνα κοινὰ. Αἱ κρίσεις αὗται
ἀποτελοῦν τὴν ἔννοιαν τοῦ τριγώνου. Ὅμοίως ἔννοια τοῦ ἀκρω-
τηρίου εἶναι : ἄκρα γῆς, ἢ ὅποια εἰσχωρεῖ βαθέως εἰς τὴν θά-
λασσαν.

Ὡστε ἔννοια εἶναι *σύνολον κρίσεων, αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουσι
τὰ κοινὰ γνωρίσματα πολλῶν ὁμοειδῶν ἀντικειμένων*. Αἱ
ἔννοιαι δηλοῦνται συνήθως διὰ μιᾶς λέξεως, ἣτις ἐνίοτε ὡς λέξις
ἐκφράζει ἓν μόνον κοινὸν γνώρισμα· π. χ. τρίγωνον = (τρεῖς γω-
νίαι), ἀκρωτήριον = (ἄκρα) κ.λ.π. Ἡ λέξις ἀντιπροσωπεύει τὴν
ἔννοιαν καθιστιῶσα δυνατὴν τὴν διάνοησιν.

Τὸ σύνολον αὐτὸ τῶν κρίσεων λέγομεν ὅτι ἀποτελεῖ τὸ *λογικόν
περιεχόμενον τῆς ἔννοιαις*. Πλὴν αὐτοῦ αἱ ἔννοιαι ἔχουσι καὶ
ψυχικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι σύνολον ἢ μέρος συνθέτου παραστάσεως.

Διὰ νὰ εὗρωμεν τὸ ψυχικόν περιεχόμενον τῶν ἐννοιῶν, ἀρκεῖ
νὰ ζητήσωμεν νὰ μᾶς γράψουν τινές, τί παριστάνουσι ἐν ἑαυτοῖς,
καθ' ἣν στιγμὴν ἔχουσι εἰς τὴν συνείδησίν των ἔννοιάν τινα. Τὸ
πείραμα γίνεται ὡς ἑξῆς: Εἰς τοὺς μαθητὰς τάξεώς τινος δίδομεν

την ἐξῆς ὀδηγίαν. «Θὰ σὰς ἀπαγγείλω μερικὲς λέξεις, σεῖς δὲ μεθ' ἐκάστην λέξιν θὰ γράφετε τὴν πρώτην παράστασιν, τοῦ θὰ σὰς ἔλθῃ σὶὸ νοῦ (ἢ ὅ,τι θυμηθῆτε)»¹.

Ἐκ τούτου ἐξάγομεν, ὅτι τὸ ψυχικὸν περιεχόμενον μιᾶς ἐννοίας εἶναι παραστάσις τις ἀποτελοῦσα κοινὸν ἢ καὶ μὴ κοινὸν γνῶρισμα τῆς ἐννοίας. Εἰς ἐκάστην ἀνάπλασιν τῆς ἐννοίας τὸ ψυχικὸν περιεχόμενον μεταβάλλεται.

Αἱ ἐννοιαὶ, τὰς ὁποίας ἔχουν πολλοὶ ἄνθρωποι περὶ ἀντικει-

(1) Τοιοῦτο πείραμα ἐκτελεσθὲν εἰς μαθητριάς τῆς δευτέρας διδασκαλείου, δηλαδὴ ἡλικίας 16 ἐτῶν, ἔδωκε τὸ ἐξῆς ἀποτέλεσμα:

Εἰς τὴν λέξιν αὐτοκίνητον ἔγραψαν 16 μαθητριάι τὰ ἐξῆς:

- 1) τρόμος μὴ μᾶς παρασύρη.
- 2) ταχύτης, σωφὲρ, βοή, μωροδιά.
- 3) ταχύτης.
- 4) ἐκπληξις, φόβος, ἀνεμοζάλη.
- 5) κρότος, σκόνη, θόρυβος, ἀνησυχία.
- 6) ταχύτης, θόρυβος.
- 7) τὸ ταξίδι τοῦ ἕκαμα ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα εἰς τὴν Πρέβεζαν.
- 8) θόρυβος.
- 9) φῶς, θόρυβος.
- 10) τὸ ταξίδι τοῦ ἕκαμα μετὰ τὴν μητέρα μου.
- 11) φόβος, βοή, χαρά.
- 12) ἀνησυχία.
- 13) ἐν αὐτοκίνητο γεμᾶτο μετὰ ἀνθρώπους.
- 14) ὅτι κόβει τοὺς ἀνθρώπους.
- 15) μέσον συγκοινωνίας.
- 16) πρὸς μετάβασιν ἐπιβατῶν.

Τὰς ἀπαντήσεις ἐπὶ τῶν ἄλλων λέξεων παραλείπομεν.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰς ἄνω ἀπαντήσεις, θὰ ἴδωμεν, ὅτι πᾶσαι ἐκφράζουν μερικὰς παραστάσεις, περιλαμβανομένας εἰς τὴν σύνθετον παράστασιν τοῦ αὐτοκινήτου· π. χ. τρόμος, ἐκπληξις, ἀνησυχία, χαρὰ ἐκφράζουν ἀναπλάσεις συναισθημάτων, τὰ ὁποία διηγείρε τὸ αὐτοκίνητον· ταχύτης, σωφὲρ, φῶς, ἐκφράζουν ὀπτικάς παραστάσεις ἐκ τῆς τοῦ αὐτοκινήτου βοή, κρότος, θόρυβος, ἐτίσης. Αἱ δὲ ὑπ' ἀριθ. 7, 10 καὶ 13 μίαν συγκεκριμένην σύνθετον παράστασιν.

μίνου τινός δὲν ὁμοιάζουσι πάντοτε· π. χ. ἂν ἐρωτήσωμεν πολλοὺς, τί εἶναι πατρίς, σφραῖρα, κύλινδρος, πτηνόν, Θεός, θὰ λάβωμεν ποικίλας ἀπαντήσεις, ἐν ᾧ ἑκάστη τῶν λέξεων ἀντιπροσωπεύει μίαν ὠρισμένην ἔννοιαν. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ περιεχόμενον ἔννοιᾶς τινός εἶναι διάφορον εἰς τοὺς διάφορους ἀνθρώπους, δηλαδή δὲν περιέχει μόνον τὰ κοινὰ γνωρίσματα, ἀλλὰ καὶ μὴ κοινὰ, ἢ περιέχει μὲν μόνον κοινὰ, ἀλλ' οὐχὶ πάντα. Αἱ ἔννοιαι αὗται λέγονται *ψυχικαί*, διότι σχηματίζονται διὰ τοῦ ψυχικοῦ συνειρμοῦ. Ἐν ᾧ αἱ ἔννοιαι αἱ περιλαμβάνουσαι μόνον τὰ κοινὰ γνωρίσματα λέγονται *λογικαί*, διότι σχηματίζονται διὰ τῆς νόησεως.

5. Σχηματισμὸς ψυχικῶν ἐννοιῶν.

Αἱ ψυχικαὶ ἔννοιαι, εἶπομεν, σχηματίζονται διὰ τοῦ ψυχικοῦ συνειρμοῦ, εἰς τὸν ὅποιον ἰσχύουν οἱ νόμοι τοῦ συγχρονισμοῦ καὶ τῆς ὁμοιότητος. Ἄς ἐξετάσωμεν π. χ. πῶς ἐσχηματίσθη εἰς παιδίον ἡ ψυχικὴ ἔννοια τοῦ ἵππου, ἢ ὁποῖα ὑποθέσωμεν ὅτι περιέχει τὰς κρίσεις:

1) τὸ ἄλογο ἔχει τέσσαρα πόδια.	}	ψυχικὴ ἔννοια ἵππου
2) τὸ ἄλογο οὖρει ἀμάξια.		
3) τὸ ἄλογο καβαλικεύομεν.		

Τὸ παιδίον εἶδε πρώτην φορὰν ἵππον καὶ ἤκουσε νὰ τὸν ὀνομάζουν «ἄλγγο». Ἡ σύνθετος παράστασις τοῦ ζώου συνεδέθη μὲ τὴν παράστασιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Γνωρίσματά τινα τοῦ ἵππου ἔκαμαν περισσοτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὸ παιδίον, καθὼς π. χ. τὸ ὅτι ἔχει τέσσαρας πόδας, οὖρει ἀμάξιας καὶ ἵππεύεται. Ὅταν διὰ δευτέραν φορὰν εἶδεν ἵππον, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν κατὰ τὸν νόμον τῆς ὁμοιότητος καὶ τὰ γνωρίσματα, τὰ ὅποια ἔκαμαν εἰς αὐτὸ ἐντύπωσιν, ἀπέκτησαν μείζονα σαφήνειαν. Μετὰ τὴν τρίτην δὲ καὶ τετάρτην ἀντίληψιν τοῦ ἵππου τὰ τρία γνωρίσματα ἐξαίρονται περισσότερον, ἀποκτιῶντα μεγαλυτέραν τάσιν

πρὸς ἀνάπλασιν κατὰ τὴν ἀκοὴν τῆς λέξεως «ἄλογο». Τοιοῦτοτρόπως δέ, ὅταν ἐρωτήσωμεν τὸ παιδίον τι εἶναι ἄλογο, θὰ ἀποκριθῆ «ζῶον ποῦ ἔχει τέσσαρα πόδια, σύρει ἀμάξια καὶ καβαλικεύεται».

Ἐκ τοῦ παραδείγματος τούτου συνάγομεν, ὅτι ἡ ψυχικὴ ἔννοια τοῦ ἵππου ἐσηματίσθη εἰς τὸ παιδίον ἀκουσίως καὶ χωρὶς τοῦτο νὰ ἔχη εἰς τὸν νοῦν του τοιοῦτον σκοπόν. Ὁ νόμος τοῦ συγχρονισμοῦ καὶ τῆς ὁμοιότητος ἔφερε τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα. Οὕτω πῶς σχηματίζονται πᾶσαι αἱ ψυχικαὶ ἔννοιαι.

6. Μόρφωσις λογικῶν ἐννοιῶν.

Αἱ λογικαὶ ἔννοιαι σχηματίζονται διὰ τῆς λειτουργίας τῆς νοήσεως ἐκουσίως καὶ συνειδητῶς. Ἄς ἴδωμεν π. χ. πῶς μορφοῦται ἡ ἔννοια τοῦ παραλληλογράμμου.

Ὁ πρῶτος τρόπος εἶναι ὁ ἑξῆς :

1) Λαμβάνομεν δύο ἢ καὶ περισσότερα παραλληλόγραμμα, ὡς τὸ τετράγωνον, τὸ ῥομβοειδὲς ἢ καὶ τὸν ῥόμβον.

2) Σχηματίζομεν τὰς ἐποπτείας αὐτῶν ἐξέχοντες τὰ κοινὰ καὶ μὴ κοινὰ γνωρίσματα.

3) Συγκρίνομεν τὰς τρεῖς ἐποπτείας καὶ εὐρίσκομεν τὰ κοινὰ γνωρίσματα καὶ

4) Συνθέτομεν τὰ κοινὰ.

Ἐποπτεία Α' τετράγωνον.

Ἐποπτεία Β' ῥομβοειδές.

1) τὸ τ. ἔχει τέσσαρας πλευράς.

1) τὸ ρ. ἔχει τέσσαρας πλευράς.

2) τὸ τ. ἔχει τὰς ἀπέναντι πλευράς παραλλήλους.

2) τὸ ρ. ἔχει τὰς ἀπέναντι πλευράς παραλλήλους.

3) τὸ τ. ἔχει τέσσαρας γωνίας ὀρθάς.

3) τὸ ρ. ἔχει τέσσαρας γωνίας μὴ ὀρθάς.

4) τὸ τ. ἔχει τὰς πλευράς ἴσας.

4) τὸ ρ. ἔχει τὰς ἀπέναντι γωνίας ἴσας.

5) τὸ τ. ἔχει πλευράς ἐκ κίμωνίας.

5) τὸ ρ. ἔχει τὰς ἀπέναντι πλευράς ἴσας.

κ. λ. π.

κ. λ. π.

Ἐκ τῆς συγκρίσεως ἐξάγομεν, ὅτι τὰ δύο σχήματα ἔχουν κοινὰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 κρίσεις. Ταύτας συνθέτομεν εἰς μίαν ἔννοιαν : **Τὸ τετράπλευρον τὸ ὁποῖον ἔχει τὰς ἀπέναντι πλευρὰς παραλλήλους καλοῦμεν παραλληλόγραμμον.**

Ἄλλῃ δυνάμεθα καὶ σχηματίζομεν τὴν ἔννοιαν τοῦ παραλληλογράμμου καὶ ὡς ἐξῆς : Δι' ἀναλύσεως τῆς ἀντιλήψεως μόνον τοῦ τετραγώνου ἐξάγομεν τὰς ἄνω κρίσεις, τὰς ἀποτελούσας τὴν ἐποκειμένην αὐτοῦ. Ἐκ τῶν κρίσεων τούτων ἐκλέγομεν, ἀπὸ ὠρισμένου λογικοῦ σκοποῦ ὁρμώμενοι, τὰς ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 καὶ σχηματίζομεν τὴν ἔννοιαν τοῦ παραλληλογράμμου. Ἐὰν δὲ λάβωμεν τὰς ὑπ' ἀρ. 1, 2 καὶ 3 σχηματίζομεν τὴν ἔννοιαν τοῦ ὀρθογωνίου. Μετὰ τὴν σύνθεσιν τῶν κρίσεων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ λογικὸν περιεχόμενον τῆς ἐννοίας, ἀκολουθεῖ ἡ ἐφαρμογή, δι' ἧς ἀποδίδομεν τὰ εὐρεθέντα γνωρίσματα καὶ εἰς ἄλλας γνωστὰς ἐννοίας. Οὕτω συνάγομεν π. χ., ὅτι ὁ ῥόμβος εἶναι παραλληλόγραμμον, τὸ ὀρθογώνιον εἶναι παραλληλόγραμμον, τὸ ῥομβοειδὲς εἶναι παραλληλόγραμμον. Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς εὐρίσκομεν τὰς ἄλλας γνωστὰς ἐννοίας, αἱ ὁποῖαι ὑπάγονται εἰς τὴν εὐρεθεῖσαν. Τέλος δίδομεν εἰς τὴν ἔννοιαν ἓν ὠρισμένον ὄνομα.

Κατὰ τὴν μόρφωσιν λοιπὸν λογικῶν ἐννοιῶν διὰ τοῦ δευτέρου τρόπου κάμνομεν ἀνάλυσιν τῆς ἀντιλήψεως ἑνὸς μόνου ἀντιπροσώπου τῆς ἐννοίας, **σκόπιμον σύνθεσιν κρίσεων τινῶν καὶ ἐφαρμογήν.**

Ἡ ἐκτίμησις τῶν κρίσεων γίνεται κατὰ ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς, μὴ ἐξαρτωμένη ἐκ τῶν ἀντικειμένων. Οὕτω π. χ. ὁρμώμενος ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τῶν σχημάτων δύναμαι νὰ ὀρίσω τὸν κύκλον καὶ τὸν κύλινδρον ὡς ἐξῆς : «Κύκλος εἶναι ἐπίπεδος ἐπιφάνεια, ἢ ὁποῖα σχηματίζεται ὑπὸ τῶν σημείων εὐθείας περιστρεφομένης περὶ τὸ ἐν ἄκρον αὐτῆς». «Κύλινδρος λέγεται τὸ στερεόν, τὸ ὁποῖον σχηματίζεται ὑπὸ τῶν σημείων ὀρθογωνίου περιστρεφομένου περὶ μίαν τῶν καθέτων αὐτοῦ πλευρῶν». Ὑπάρχουν ὁμοίως καὶ ἄλλοι ὀρισμοὶ τοῦ κύκλου καὶ τοῦ κυλίνδρου. Μέχρι τοῦδε

ἔσχηματίσαμεν πλείστα συστήματα φυτῶν καὶ ζώων, μορφώσαντες διαφορῶς ἐννοίας ἀναλόγως τῆς ἀποψεως, ἀφ' ἧς ταῦτα ἐξετάζονται. Τὰ γνωρίσματα λοιπόν, τὰ ὅποια καλοῦμεν κοινά, δὲν εἶναι γνωρίσματα τῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ τῆς ἐννοίας, διότι διὰ νὰ εἶναι γνωρίσματα τῶν ἀντικειμένων ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν ἀσφαλῆ καὶ τελείαν γνώσιν τοῦ κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

ΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΑΝΕΣΘΑΙ

Ι. Περὶ συναίσθημάτων.

Παραδείγματα. Ἡ λιακάδα τὸν χειμῶνα μᾶς εὐχαριστεῖ, ἢ ἐνιάρξῃς τῆς ἀνοιξέως ἐπίσης· τὸ ἄνταντιον ἢ δίψα, ἢ πείνα, ἢ κόπωση, ὁ πόνος, μία ἔρημος περιοχὴ προξενοῦν δυσαρέσκειαν. Ἡ μὲν συμμετρία, ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ ἀρμονία μᾶς εὐχαριστοῦν, τὰ δὲ ἀντίθετα τούτων μᾶς δυσαρεστοῦν. Ἀναμνήσεις διεγείρουν ἄλλοτε εὐαρέσκειαν καὶ ἄλλοτε δυσαρέσκειαν. Ἡ ἐπιτυχὴς λύσις προβλήματός τινος μᾶς ἐνθουσιάζει, ἢ δὲ ἀνικανότης πρὸς λύσιν αὐτοῦ μᾶς δυσαρεστεῖ κ.λ.π.

Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ παραδείγματα ἀναφέρεται εὐαρέσκεια ἢ δυσαρέσκειά τις δι' ἓν γεγονός. *Τὴν εὐαρέσκειαν ἢ τὴν δυσαρέσκειαν δι' ἓν γεγονός ἐκαλέσαμεν συναίσθημα.*

Ἀπὸ τὰ παραδείγματα ἐξάγομεν, ὅτι τὰ συναίσθηματα εἶναι συνειδητὰ εἰς ἡμᾶς ἠνωμένα μὲ ἄλλα ψυχικὰ φαινόμενα. Π. χ. ἡ λιακάδα, τὸ αἶσθημα τῆς δίψης, ἢ ἀντίληψις τοῦ ἐρήμου τόπου, ἢ ἀνάμνησις κλπ. συνυπάρχουν μετὰ τοῦ συναίσθηματος. Τὰ ψυχικὰ ταῦτα γεγονότα θεωροῦνται ὡς προϋπόθεσις, ὡς βάσις, ἀντικείμενον ἢ περιεχόμενον τοῦ συναίσθηματος.